

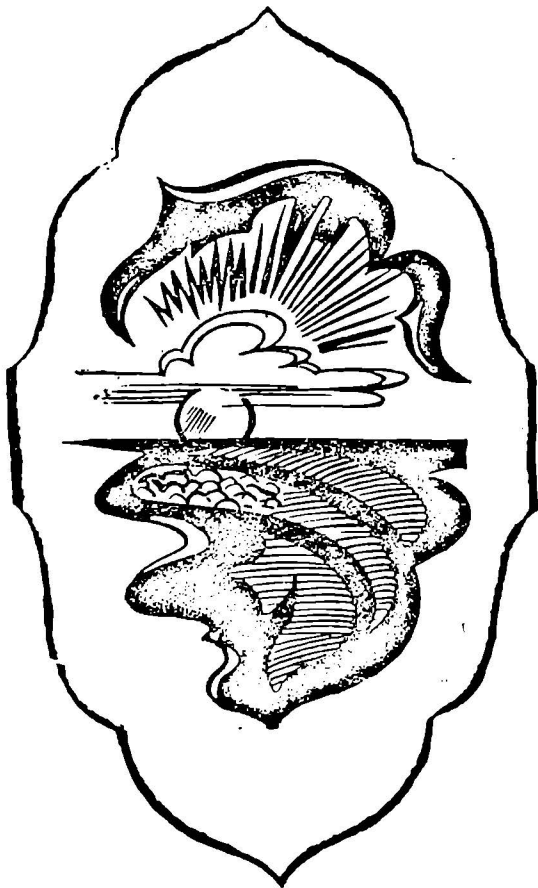
С(Колл)2
К-886
-307857-

КОЛТИН ДАВА

БАРСИН БАДМ

Көглтин Дава

БАРСИН БАДМ

ШҮЛГҮД БОЛН ПОЭМ

ХАЛЪМГ ДЕГТР ҺАРҲАЧ
ЭЛСТ 1975

ШҮЛГҮД

ҺУЧН ЖИЛИН ЦААҢАС

Үкләс күмниг аврж
Үй-үйни иргч
Үрглжин холд мандлулси,
Дөчн тавдгч жилин
Динлврнн хөөн һарч
Делкән бәәдл

түрүн,
Өврси нүдән секж,
Өндр көк теңгрт,
Наснаннь туршт дурлх,
Нарна герл үзси
Күн,

залу болад,
Күцси күслән олад,
Һуч күрч... Һучн...
Һундл ардан үлдәж,
Хөөт-хөөткдән мөнк
Хөрн долан настадан,
Күмни нер өөдлүлси
Күнкл шүлгүдән үүдәчкәд,
Һашута кевәр Лермонтов
Һучн нас күрлго,
Һазәт оршагдснас авн,
Һурвн жил үлүдж...
Бас теп настадан
Балас һашуһарн әмтәхн
Бадгудын

сүүлнкинъ үүдәж
Бараташвили,
Мерани күлгөрн,
Цагин аһуһар жисж,
Цалм. билгән хайж,
Цевр нүльмсна герләс
Цецн үнниг бәрж,

Цэжэд,
байр бадраж,
Цагаан алтн хаалхар
Цааран
үрглжүр шисжэ...
Күмшн ут туужд
Күнклднь дүнцүллнн уга,
Алдр Ленин нучтадан
Арви йнсдгч, хөрдгч,
Зун жилмүднн харһлцд
Зөргтэ мерги ухаһарн
Иргч үүдэж босхк
Итклтэ партин тогтаж,
Мана

эндр өдриг
Мандлсн күнклэри үзлэ...
Эндр

нучн настанр
Эцкр үрдүдөн көтлж,
Шилмүдэри нар уктж
Ширнн үирэр калкисн
Шин школур дахулж
Жирһлнн негдгч дөвсн
Жилвинь тебчж, шшкүлж
Эврәннн жирһлнн эклцүр
Эргж хэләһәд саналдх...
Бодхла: нучн жил,
Боомт уга цагин
Жисәнд

нег күүнә
Жирһл багтам
ик!
Жилмүд бийдән хоршасн
Жирһлнннннн наснас
би
Өцгрсн нучн жилиг

Өмнө цагаснь йиллж
 Татасн болж өндэсн
 Такт мет,
 холдк,
 Дөрвн жилдэн үүдэсн
 Дөчн тавдгчин
 Диилврнн
 Цаадк цагас толхам
 Цаһасн бийнь, салһхшнв.
 Өнгрсн һучн жил
 Өдр, сармудан цуглулж
 Геитки минн нүднэс
 Геедрж уга болна.
 Эврэ бийинн баһ
 Эңкр насн босна,
 Үй негн оли
 Үрс үүрмүдм үзгднэ.
 Үнни төлэ гүжрж
 Үклинг жирһлэри диилсн
 Туурсн Төрскинн нерн —
 Тугмудан өөдэн өргж,
 Үрглжд баатр зөргэри
 Үлгүр теди болв.
 Кезэни кезэнэс ави
 Кесг зун жилмүдт;
 Цасн, усн, салькинд,
 Цагин жисэнд авгдлго,
 Зөргтэн нер туужд
 Зэнглж туурмж өргсн
 Күрл, чолун бумблвс
 Күмни кеермж болна.
 Оли мана зүркинд
 Омг, сүр немнэ.
 Һанцхи минн наснд
 Һазрин көрс түшж,
 Кеер, селэнд, балһсдт,

Көдү,
 үүрмүдинм нер
Келж, күңкнж зарлсн,
Дурни һарар делдгдсн,
Дүмбр бумбс өндәсн
Иргч зун жилмүдин
Ики холас,

 тендк
Ирмгин цаһас,
 өврж,
Иньгүдинм нер амлж,
Тер бумбс хэләж,
Тевчж келсн

 хаилтын
Сәәһи үг, зәрмдән,
Соңсж хавлсн болнав...
Хая бишд асхар,
Хаврар, зунар, һамрар,
У-хәәһән һарһж,
Учр угаһар, амрхар,
Уха тунһж Элстин
Уульһцсар, адһл уга,
Сенр аһар кһилж,
Сергж йовад, зәрмдән,
Нүднәм харанд бәргдсн
Нерд умшсн цагларн:
Клыков Юра... дарунь
Косиев Володя... цань
Ах-дү хойр
Алехинәһн... —

 өдгәд биһи,
Адгтан зун жилә
Аашх иргчд бәәж,
Эһи уульһцсһи нерд
Эрсмүдт умшсн болнав,
Тһиһжәһәд, серсн мет,

Төр нөрдни цааһас,
Школд кесг хамдан
Шуугж, дөгэд, альвдг,
Бички пионерин кемэс
Биди дегц комсомолд
Орсн оли теднэ
Овр-дүрнй үзгднэ,
Нүднм медмжэн угаһар
Нүльмси дүүргж халхлна,
Хоолдм күрч зөвүрнн
Хагсу моһлицг төөһрнэ...
Аврлт уга дээнд
Алдр төрскнәннь төлө,
Ут нас наслго
Ухананнь күсл күслго,
Зуг эврәннь насан
Зун жилмүдт үлдэсн
Үүмүдиннь туск үгән
Үүмж чееждән хадһлнав.
Цагнь ирхлэ сууһад
Цааснд буулһхар

шииднэв.

Олнд бичсэрн таасгдх
Омгта сана зүүлго,
Зуг
эмд үлдэж
Заячм нанд даалһси,
Үүрмүдиннь тускар илэр
Үзсн, медсән герчлх
Күндтэ
даалһвр,
арһарн
Күцэх седклтэ билэв.
Цагнь иртл тегэд
Цаас көндэлго санлав.

ЭВ-ТӨВКНҮ ИӨРӨЖЭНЭВ

Күнд күчриг үзсн
Күмшн жирхэд,
би,
Кезэ чиги мартгдшго
Кедү өдр бөөхиг
Келж чадшгов.

Зуг,
Кенэ чиги уханас
Үкн-үктлнь харшго,
Үрглжд тодлгдсн
хар

Негл өдр лавта
Нерэрнь зааж чадхв:
Дорацулж нарт сүрдэсн
Дөчн негдгч жилин,
Налар,
налвар,

үклэр,
Назр чочаж серүлсн,
Ивтлж седкл шарсн,
Июнин

Хөрн хойр.
Олн жилин туршарт
Орчлнгийн шууганас хол,
Назр дор күлэтэ,
Назаран алдрхар күгдлсн
Налвин ууһи үри —
Нал живртэ шовун
Бэрэнэс гентки алдрж,
Бээсн чидлэн нарһж,
Назр теңгр хойриг
Налзу чидлэри чичрүлж,

Онтрһун дууһар
 күржннж,
Орчлн үзэд уга
Живриннь
 сажлһн болһнарн
Жирһлин хээртә модна
Урһц ацмудаснь сөнглж
Унһаж шатаһад хорав.

Удан бэрэнд цаһсн
Ундан цусар ханһаж,
«Дән» —
 гисн нерән
Дэрвксн түүмрин заляр,
Ө-шуһу моднд,
Өргн тегш теегт,
Өндр уулын орад,
Өнгтә тенгрин ценкрт,
Күн болһнд үзүлж,
Күмни зүрк шарклулж,
Харалта

 Тер Өдр
Халяд
 цагар инсв.
Оли кели улсин
Ори-путгуд, тивсин,
Оиц күн болһна,
Ора деер ширгж,
Туужин урдк жисә
Тулж ормднй зогсав.
Герл

 харһиу
 хойр
Гедргән йовшго туужд

Нүүрлэж,
 пег-пегнэний
Нүүрс таслахар бэрлдлэ!
Наснь чилжэх фашизм
Нээлж,
 чилдтэ дээрэн,
Иргэни
 Нар
 өргж
Иткл авси социализмиг,
Дажрлэни үлмэд орулхар
Дэврж
 үклэн олла!
Зун жилин даранд
Зунь, хавр уга,
Зудта, гүрмтэ үвлэс
Зулж эмд һарад,
Гентки,
 өмний делгрси,
Герлси, бадрси, кацкисси,
Нарни тольд уняртси
Наласи тег үзснн
Оли жилин туршарт
Ор һанцхи үрэн
Орчлсгнн аһуд гееж
Угад тоолад оньднн
Уульж, түцшиж йовад
Эрүт-менд,
 гентки,
Эцкр үрэн үзси
Экин байрар,
 тшкд,
Дөчи тавдгчнн хаврар,
Дөрви үзгтэн делкэ

Байрлж,
 дншлврэн темдгж,
Бахтж шуугад нирглэ!
Тним... Тним... Зуг,
Тер алдр дншлврнн
Үннш дотран тоолхла,—
Үсн арваж босна!
Кедүнх үкесн болхв!
Кедүнх өнчрсн болхв!
Кемр, арннш олад,
Цогц болһнас асхрсн
Цус, нульмс цуглулхла —
Назр деер шин
Нашута тенгс тогтх!
Нарта орчлд бээх
Наадк кели улсла
Хамдан,

 дээнэс кэлтэ,
Хээмнх, көөрк,
 Хальмгм,

Эс үзх кедү
Энлх зовх, түрхиг,
Үүмлдж, өөлж, һундхиг
Үзэд, тесэд һарвч!
Эмдрлнн эвцшго өшәтн
Эәмшгтә дээнә өвр
Ор һанцх үзсн,
Онъднн дөрвн цагт,
Үкәрин нүкид ортлан,
Үүмж, түүг мартшго:
«Үй-үйд дәкж
Үзгдлгив ууртхал!»— гнж,
Заяч эс итквчн,
Зальврдган зогсхн угал
Тегәд чиги, би,

Тер ээмшгтэ цагт,
 Гүрмтэ дээнэ аца
 Гүжрж ээмдэн авси,
 Үкл тархаж ирси
 Үзгдэд уга хортыг
 Күүчж уга кеһэд
 Күмшиг цевэс гетлһси
 Төрскөнһи үрдүднн негниь
 Төвкнүн эв йөрөнөв!
 Онц-онциг шиһлүлси
 Олна седкл тевчж
 Омгта күнкл,
 зөргәри,
 Орчлнгиһ төвкнү, Төрскм,
 Арһ-эвинь олж,
 Аюл-зеткрәс гетлһж,
 Бәрсн диилтвр болһиднь
 Байрлж хаплт өргнөв:
 «Мандлгси
 күмши һиһгәлт —
 Маана туг!» — гинэв.

МЕНД БОЛТХА

Жил жилиг сольж
 Жирһл,
 Әмд бәәсиднь,
 Жигтә соньниг үзүлж
 Жисәәнһи сәәх илдкнә.
 Урд иргч болснь
 Удлго ард үлднә.

Дарук байрнь бас
Давж туужд орна.
Эврэнш элг жирхэдэн.
Эндр өдр күртл,

Келшн магтмж болон
Кесг байр үзлэв.
Ниргж дүрклэд шууген
Нигт динлврнн ашиг

Үүрмүдтөһөн кесг йөрөж
Үүмж, үктж давуллав.
Кен медхв, эсрдэн
Кезэчи, үзгэд уга.

Ик өргмжтө өдр
Ирх чиги биз?
Зүг... Эн жилин
Зүрк хөвөр дүүрген

Алдр ноябрин нээрн
Алтар седклдэн бичнэв.
Тащчннш йилхрен
 динлврнн
Тангелж өөдэн өргнэв,

Халуу зүркин гүүнэс
Ханлан тальвж йөрөнэв!
Тави жилтэ зураш
Тал дундк, һурвдгчнш,

Зааж келсөн күнэдг
Залу күүнэ зокалар,
Нооси, махи, тосиг,
Нөр, амрлнан мартж,

Дамшлт, ухаһан олэлж,
Даву тускж күцэси,
Өргн кишгтэ эврәннь
Өгәнч теегиннь зөөр,

Алдр көдлмшиннь аш,
Алтн эдл буудяһар
Книсгдж цеврлэд,
шуржцуулж.
Книж савмуд дүүргж,

Күсдундур зураһан
Күргж Төрскидән бэрүлси,
Мана таһһчин баатрмудт
Магтал эндр өргжәнэв,

Байрин түрүн сөнгиг
Бахтж өөдән өргжәнэв!
Күмид хаалһ секж,
Күсл болси коммунизмур

Көтлси Октябрин нарид
Көлсәри чидл немси,
Ухаһари нарт делкөг,
Уралаи төвкүнүр залси,

Орчлнгин омг болси
Опчта мана Төрски,
Цуг келн улсин
Цусна өцг шингәси,

Динлврин улан тугмудат
Делскж өөдән өргтхә!
Туужин мөцк ууд
Туурж, менд болтхал

Униртси теегтэн дуршиж
Уха тунһаж зогсву,
Нарһа мандлси герлд
Наласи тецгс хэлэвү,
Ораһари тецгр тулси
Өндр уулмуд һээхвү, —
Оньдһи, һег агчмд,
Өргн өндртнь жилвтж,
Санаһари бийән теднэс
Салһж дотран дүцүүлнээ.
Эврәннь келшго бичкнән
Энд медж һашурднав.
Торлэси тер ухаг
Тогтиж хооран һарһж,
Алдр ик йиртмжин
Аһуд умш болж,
Би чигн бас,
Бийәри түүнлэ шиилж
Негн болсан санхинь, —
Негт, эн агчмд,
Толһаһари тецгр тулж,
Тецгси ус икдүлж,
Теегтэн сээх немж, —
Тедһиц болж байрлнав.

Мартын чилгчлэ, генткн,
Мангсисн бүтү тецгрэс
Архайг пасн һанхж
Арһулһнар книсж ушв.

Январь, февраль бүклднъ,
Ялла маниг харһулхар,
Үвлин дуусн теңгр
Үүлн уга билә.

Чиг һазрт өглго
Чилгр книтәр гилвклә.
Хая, яахв гихләрн,
Хагсу салькар үлэлә.

Эндән зузанар цаһасн
Эндрк цасна хөөн,
Хавр урһцта болхиг
Ханж теңгрт саннав.

Мини жирһлин теңгр
Минь нигж бас,
Урһцин унд белглхиг
Уктж дуудад күләнәв.

1974 ж.

УРД, ӨДГЭ, ИРГЧ...

«Урд» — гиж келхләрн
Ухандап бидн түүнә
Өдгәлә ирлцсн эңгинь
Өргж өмпәп үзнәвиди,
Туслх эңгинь йилһж
Түлг кехәр хэәнәвиди.

Мана жирһләр дамжж
Мандлх хөөтин хөв,
Урдыг ухаһарн утдулж

Урмдж өдгөлэр hatлуулж,
Эмдрлин евэгч нилчэр
Ээлдэд күцсн иргчэн,

Хаалһднь харш болх
Хажһр дутуһинь чиклж,
Өмнән ирчксәр үзхәр
Өцгәж оньдин меңснэвдн,
Урд, өдгә, иргчин
Уцг негиннь меднэвдн.

Тосхлтд нер туурен
Тоомсрта минн үүрм
«Йилһрсн тосхач» гисн
Йир чииртә ачллһан
Эс зүүдгинь өврж
Эндр учринь сурв.

«Сән залу» гисн
Сармлад чимсн темдг
Зүрки тус бийтн
«Зүүх билт?» — гиж,
Сурварар үүрм хәрү
Суг шәж өгл.

Тег минн, урд, зәнгәр,
Теңге бээсичн үнн болхла,
Цэргчин мет багарн бигшж

Цегэхи усндчи цэрвж наадси
Зайснаачи манд ардан үлдэси
Зэцг хээж альдас олхви?

Кемр хөөтд көрсичи эндэн
Көкрөгсн цагин көлврсн долъган
Зузанар дарад бүрксн кемлэ,
Зун сай жнлмүднн холас:
«Бээлтэв!» — гисн зэцгэн иргчд
Бэрүлж юуһар би иткүлхви?

Жилвтүлж, хөвтэ кех,
Жирһл үүдэси күсэ
Күцхд арһчи күрлго
Күчрдсн цаглари, чн,
Заячдан өөлж һундад
Зовж бичэ цөкр.

Эврэнчи арһ күрх
Эндр бийдчи бээх
Эвго болжах хамгас
Жирһлэн сулдхсн хөөн, —
Жилвчи күцсн мет,
Жингтәһәр чесжчи сарулдх

Алдр далаан көвэд,
Агчад, умшд хүврж

Цагши, зах уга,
Ца-цааһасн көмргдж
Көвө цахж цокад
Көлврси дольга һээхнэв.

Ууһур ухан нисж
Уужмла ншилж урсна.
Күцгдшго болж зоважасн
Күслм чинрэн гееж
Энд, нам, кезэчи
Эс бээсн болна.

Эн насдан маанрт
Эс кесэн — кех,
Эндүһөн медж чиклх
Арһ өгсн «манһдур»
Алти сээхн напар
Ачлж седкл дүүргнэ.

Кемр тер үг
Кетрэд одси цагла —
Эс кесм — кегдлго,

Эндүм — чиклвр уга,
Хольжхинь санад
оркхлам —
Хоострж чееж киитрнэ.

Ах-дүүһинь сэдклэр
Арһинь олж панд
Сэ кехэр седен
Санань эс күсен
Үүрм, му кеснши,
Үзлцхөсн зулдг болв.

Эс күсенднь хэврһэс
Эврэн харшлсн мет,
Бурута мет, би,
Бултхар бас седнэв...
Сээхи санан иньглэлһнд
Саалтг бас болдвн?

Хойр минн үүрм
Хооридан күүндж суунад
Үзи намаг эмәһэд
Үгән сольснь медгдв.
Үлүдүлж худлар байрлад
Үүмж папта мөндлв.

Шткличч чини сэдклэс
Нлэр хулхалсиг үзвчн,
Эс үзсн бээдлтәһәр -
Эврэн хооран һарсм,
Хулха кесн мет,
Хуухим улалһж нчөв.

Кемр минн эврэнм
Кесн күцсн хамгм
Санснлам эс эдлцхлэ,—
Саалтг болсн учр,
Хэврһин шалтг гиж,
Хээж хурһарн заахшив.

Эврэ бийдм бүүрлсн
Эндү, дуту хамг,
Хаалһдм көндлң зогссн
Харш шинжлж харнав,
Түүнэ дарунь талдан
Түлкүр эргнд хээнэв.

Деедсэс зөвшөл сурлго,
Дегд ховдглж, адһад,
Делкэд төрсн күүг,
Засхар седхлэ, бурһи,—
Зальта шүлгчин билг
Зааж белг кех.

Жирһлиннь уут дарад
Жигтэ байрар чикккэд,
«Уга» тисн үг,
Өшэ, зөрг, дур,
Өвдкүр хаалһаснь
авчкад,—
Оһтрһуһас тавлж һочкнх.

ᠮᠠ

Харнижахд сана зовж
Хавтхдан белдсн өдмгэн
Хармиж өгл уга
Хэврһэрнь давад һарчкад,
Өгх сагаһан хөөһнь
Өргж бичэ кел.

Цаһан санани закаһар
Цагһнь эс кесн
Тус, эврәннь чинрэр,
Тургиж мөсэр гүүсн,
Өвлин теңгрэс унсн
Огэм хуриин усн.

ИОВДЛЫН ЗАЛЪЛДАН

Хурлэж, гентки, чочаж
Хулһи мини өөрэс
Шус гиж өсрж
Шулуһар хэврһшэн зулв.
Шавр, санлго, шүүрч
Шивэд эминь авв.

Эмтэ юм ода
Айстап хорасндап һундж.
Толһан ташуд айрж,
Тоолвр бишлһэд кеж,
Энд, медмжэн угаһар,
Эрг-дург гив.

Тингжэтл мини чикидм
Тинрчсн, түншсн дун
Хэврһэс гиниж сонсгдв.
Хэлэхнь: өөрм зовлцта,

Тенгрт оньдин ээрдг,
Теегин элэ сууна.

«Хээмиь, яһендм ода
Харш панд болвч?
Алсн хулһнынчи жичир
Аштнь, цагтан, панд,
Харһиж үкх кемдм,
Хать болх билэ!
Нүүлтэл бээжв!» — гиж,
Нульмсан цөврүлж
уульһна.

Алц болж би
Асхрсн нульмсыннь хэлэиэв.
Уюрж ода эврэн
Уульһн гисн болнав.

Зүүднэ зокал соньн:
Зург агчмд сольгдж,
Ниргсн нээрин шууга,
Нийһәр дуулсн ду,
Бийһинн күчтэ тавшлн,
Би өөрэн сонсв.

«Ода юмби?» -- гиж,
Ормдан эргэд хэлэн
Үзснэс һолм киитрж,
Үсм арваж босв.
Һарад зулхар седхинь
Һазрла көлм наалдв.

Мини өөрм бигшж,
Мицни, то уга,
Оһтр бор молас
Оларн хүрм кежэнэ.

Матыг-һотыг өндлэж
Малян гүрэшн уйдна.

«Арһулдтн»,—гиж, нарид
Ахлгчнь гилвкж мөлкэд
Өндэж, зогссн нанас
Өндрэн анхри, бөкэж,
Толһанан көлдм күргэд
Тоомсрлсан медүлж
сөгдэд:

«Хээртэ мана ах,
Ханлтан танд өргхэр
Хүрм-нэр кежэнэвди.
Тапа алсн хулһнар
Тежэл кеж торад
Тенгрт ээрдг элэ,
Кемнь ирсн цагла
Кен-ян уга,
Уцгимди таслж цугимди
Уга кех билэ.
Ах, мергэри түүнэ
Арһинь таслвт!» — гивв.
Даруны йовдл ондарж
Дэкинэс шугшлһ сонсв.
Мини хотна, таныдг
Медэтэ күүкд күн:
«Оһтр бор моһа
Оһтрһуһас унж чоңкдг

Хээри элэ, ода,
Харһнад үкж гинэ.
Хойр ачим хатхк
Хорта бор моһа
Элвгжхмж» — болж экрэд
Энлж түншэд уульна.

Эмгнэ зовлид үрүдж,
Эврэннь кесн үүлэс
Эндр өмнэн үзсн
Эн йовдлмуд үүдсиг,
Догдлсн зүрктэ, санж
Дотран бийэн гемшэв.

Серд гисн салькнас
Серж, эргидэн хэлэж,
Үксн хулһн өөрхид
Үзж, эвго болад,
Нашута уха ухалж,
Нарһсн гемэн медв.

Йиртмж дотр болдг
Йовдлмуд хооридан лавга
Йир бат зэңгдәһәр
Залһлдата гисн зокал
Заг угань батлгдж
Заавр бийдм болв.

ПОЭМ

БАРСИН БАДМ

Умшачирт

Кемр ода минн
Келжэх тууждм,
 умшач,
Алдг, дуту үзгдхлэ —
Аврти, гемим тэвти.
Тана зүркид эңкр
Таньдг күүнэ нер
Талданар нерэдхлэри,
 би,
Хар ухан угаһар,
Хэрнь нам оли
Туурси баатрмудас
 негинь
Түүкин халхсдан алдад
Эндү кевзгов гиж,
Эртэснь саглж,
 цуг
Оли теднэ дүриг
Онц негид орулж
Онданар нерэддг болвчи,
Зуг тер бийнь,
Зураһари үүдэси түүкдм
Та эврәннь таньлан
Таньхт гиж ицжэнэв.
Дэхэд нег сургчм:
Дараһари түүкин халхсд
Делгрсн йовдлмудын хоорнд,
Дегд олар биш,
Хая, цагин холас,

Хэврлэс намаг орлицхла,
Өнгрсн цагин зэцгдэ,
Эдгэ цагин өндрэс
Тээлжэнэ гиж намаг
Та бичэ гемшэти,
Теслт чилсн хөөн,
Тагчг бээж чадлго,
Тер төрт орлцсиг
Та медж зөвшэрти
Кемр тага насид .
Келх тоотм хол
«Кезэнэд» бээдг болхла —
Лав боли ээжирэсн,
Лхир боли эгчирэсн
Тоомсрлж, эвинь олж,
Тодлвриннь түлкүр олзлж,
Тодрхалар, өнгрсн дээнэ
Ээмшгтэ цагин үүл,
Эмэн эрвлл уга
Төрскинэнь, таанрин төлэ,
Туурсн баатрмудын нерд,
Ухананнь гүүнд хадлж
Уужм иргчүр күргти,
Үй-үйдэн теднэр
Үрглжд үлгүр кети.

I.

Тец,
Ижл,
хоорндк
Тегш өргн теегүр
Хээртэ жирһл хээж
Хальмг ирснэс биш,
Турглсн цагин холас

Гууж

тодлснас авн,
Барун Европас махсж,
Бум цергэн агсж,
Кеду хортн дэврвчн,
Кень чигн теднэс
Икрхж нааран зүтквчн,—
Ирэд уга билэ.
Ил цаһан седклэрн
Ижлдсн хальмгин мөцк
Иньг теегин көрс
Ишкэд уга билэ.

Күн болһна жирһл,
Күсл, күцл, зура,
Өөрхнд күлэсн хөвиг,
Өдгэ болн хөөтиг,
Сольж, хутхж, семрж,
Сорнц мет зальгж,
Дорацулж дэврэд ирсн
Дөчн негдгчин дэн,—
Һал усн хойр
Һалв аюл өскж,
Бээх угаһан йнлһж,
Бээр бэрлдсн мет,
Жигтэ сээхн толярн
Жирһл үүдэгч

герл
Үкэрин нүкнэ гүүнэс
Үүдсн ширг-харцһу,
Хооридан
кезэчн эвцшго
Хойр өшэтнэ ноолданшн,
Догдлж цэклэд хагдсн
Дольгаһарн
цуста хаалһдан

Харһси хамгиг күүчж,
Хар санатын догшин
Харал метэр көлврж
Хальмг теегүр күрлэ,
Хахад, цахад, тулгдж,
Хадгдж энд зогсла.
Диилчкһид тоолад толһань
Диирж эргһи фашиһтер,
Дән эклһи жилин
Дарук дөһи хойрдгчд,
Нарт орчлң өврүлһи
Намрин чилгчд, алһтрж,
Ицсән күцхд өөрдэд
Ижлин көвэд күрвчн,
Ирмгин ца бәэх
Иргчнь холжжахиг анхрла.

Сулдхвриин амт медһи
Советин кели улс,
Төрски орн-нутган,
Төрх эврә хөвән
Харсж,
 унгинь таслхар
Хортна толһа деер
Хорах, туужд орх,
Ирһи — Ар далад,
Ишһи — Хар теһгсд,
Тулгдһи күдр балтан
Туурһи һарарн өрглэ,
Туульд келгддг муусин
То уга оли
Толһанинь эклж өсрглө
Делэд аһарар нисж,
Деер дһсрән немгдж,
Деврһи оли зәнгәс
Делкән чикһи тинкд,

Сээхн көгжм мет,
«Сталинград» гисн үг
Салһж наадкас иһлһж
Соцж, байр урһала.
Кен аштын днлхнь
Келх туужин дүүжн
Мана талагшан эклж
Мандлгсн ацанан дарла.
Болв тер дүүжнд
Бий талагшан днлвр
Кегүлхин төлө, тиикд,
Кесг минһн баатрмуд,
Жид, товас хорлго
Жирһл насан тэклө.
Онц-онцин диилврэс
Олна диилвр үүдлө.

Кеер, аһарт, теңгст,
Кесн күсн хамгарн
Туужд өврмж болм
Туурсн улсин нерд
«Диилвр» гисн үгд
Диглгдж хөөннь цуглрла,
Уншго улан тугмудын
Утцид хүврж делслө.

Коммуна партин һардврта
Комсомолын зальта даранд,
Дөрлдж, дурлж, шулж
Дөрөд күрсн үрдүдән,
Шүрүтэ тер кемд,
Шуукрж Хальмг таңчч,
Омг сүрө немж,
Олна хөвшн төлө,
Дажрхар прсн хортыг
Дарх зака өгч,

Харцну сө олэлж,
Халта хаалһинь йөрэлэ.
Альдараң эргж ширтвчи
Альхн мет тегш,
Сүргэси гентки салж
Сүүдрэси сүрдж зулси
Онц гөрэсиң ардаснь,
Омруна зоод һарч
Хэлэхлэ, ики холд,
Харань тасртл үзгддг;
Хамтхасари шуугси багтн
Хальч хээси тоотыг
Хээж олшгоһар бултулдг
Хээртэ модн уга,
Күриси хадмуд зааган
Кү биш, церг
Геедрүлм уул уга,
Гейүрси өргн теегтән,
Асхси хурин дару
Аврлт угаһар шатаси
Цоңси нари һаңд
Цөлдэд түрси кемлэри,
Үкрин туруна мөрд
Үлдж тогтад шарлси
Усиң, хөвд тоолж,
Ууж ундан хэрүлж,
Кирү уңси кемни
Книити һамрин салькид,
Книисж шуурси шуурһид,
Көрэд, даарч, көлдэд,
Зуг, яһдг болвчи,
Зүркидән Төрскнэни
даалһэр
Алдл уга бэрэд,
Аврлт уга хортан,
Һалзу ноха мет

Назрт орулж хорала,
Өшө некж биш,
Өир ик бүлэри,
Күнкл Ленинэний суримжар,
Күми мөнд-амули,
Коммунизм делхий төлө
Күчр-күндиг динлэлэ!

Халуч, зөргтө, мерги
Хальмг тапчии партизан!
Хээртэ тегиинь аһуд
Хаац биш,

чи,

Арм баһ настадан
Амрг ииньгтөһөн үзлцх
Цаган темдглж, адһж,
Царих, халхан санлго,
Хаһри гисн зүрктө,
Харһх һазрури зүткес
Дуи, шүлгт ордг,
Дурта көвүнэс давуһар,
Арһ-чиндлэн нөөлго,
Адһж хортна овр,
Өдр-сө уга
Өөрхид, холд, эргид,
Төвлж белглх суман
Толһаднь хадхар хээлэч.
Нөөлгдсн фашистэр ишкгдсн
Һазран хармнж хээллэч!
Негт теигр оньдиг
Нигт, бархлзсн үүлэр,
На-ца уга,
Нар йиртмжэс халхлж,
Үрүдсн тегиин көрсн
Үрглжд көр цасар,
Захаси зах күртл,

Зузанар бүркгдж даргдад,
Зовж, түрэд, түншж,
Зудын үлмэд бээжэхэд,
Гейтки деерэс асхрси
Герлин хээртэ дуланд,
Цаси усн хээлж
Цандг, нуурмуд дүүргж,
Эндэн тег көкрж,
Эрви сээхлэс мет
Эрк, берк ке,
Эрэтрси ценгэсэр канкиж,
Сээр тегш мал
Сээхрж шавинси ноһанд
Кеер амр тавари
Кевлһән кевэд кевтж,
Цевр, оошк ханһадг,
Цегәхи аршан аһарт,
Цениси дууһан дуулад,
Цервж шовуд атьвлж,
Ондарж хүврэд сольгдсн
Ончта орчлц мет,
Зун жилмүдин туршт
Зовлңгин икд даргдсн,
Муульта хөвдән һундж
Мууһин мууг үзсн
Хальмгм,
 Революцин илчэр,
Хээсн Бумбан олж,
Дән эклхин өмн,
Дээвлх түрү уга,
Жигтә байрта, күсн
Жирһлән эдлж бээлэ,
Улм сээхнһ прхиг
Уктж иткөд күлэлэ!

Хөвлһтә цагини жисэни

Хол бишд, удлго,
Хөөннь, хашута хөөннь,
Хүврж бээдлэн сольлго,
Зүүднд орж, беерси
Зүрк бийэри дулалх,
Эцкр, харлси, ханцхи,
Элст минн тинкд,
Живрэн өргж бедрэд
Жисэд деэгшэн теигрүр
Өөдлн гиж бээх
Өл-мацхи хушш,
Ицж, седклэн өгсн,
Иргчүрн, күлэж ядад,
Ил, үни зүркэри
Ишж шисхэр бедрлэ!

Шин балһсна дунд
Шилэри нар уктси,
Цагин бээдлэ ирлси,
Цаһан тоосхар делдси,
Дөрви давхр школд,
Дөчи негдгчин июнд,
Арви жилэ сурһулян
Ардан ода үлдэж
Алти үзгэр барлгдси
Аттестат хартан авси,
Арви долата, нээмтэ,
Айта наста баһчуд,
Дүрклси, бульглси, буслси,
Дүмбр жирһлин шууганур,
Эврэннь арһан олзлж,
Эрдм-билгэн үзүлж,
Залусин тоод орж,
Зөргтэ кевэр алхж,
Хөөтдэн итж күлэси
Хөв, байр хамган,

Олид тусан күргж,
Олхар шинден сурхульчир,
Маңидур орчли яахинь
Маһдәж санл уга,
«Удьрсн нари» — таңго
Уха туцһаж һанхла.
Өдр болһи адһж
Өрүһәр гертәси һарч,
Ода, эһкр эврәнһь,
Оли жилд ижлдси
Һарлцси школурн дәкж
Һар бәрлдж үүрмүдтәһән
Хәрү иршгоһан санж
Хәәлж, үйдж, байрлж,
Давси арви жилһи
Даранд үзси, тодлсан
Тодлвраси сергәж босхж
Толһанһь эһнд оньсла.

Одахн, иһдһи һамрар,
Омг зөргәри туурси,
Оли дунд алдрси,
Ока Иванович Городовиков,
Эһдр баһчуд биһлжәх
Эһ у заалд,
Кһиһж оньган өгч,
Кһиһән авлго сонсси
Сурхульчирт, дәәнд болси
Сонһи, өврмжтә, әвртә,
Баатр йовдһмудһи тускар,
Баһчудт үлгүр кеж,
Келси хамһи

наһдан
Кен чиги мартшго,
Дәәч дурах седкләи
Дарж төрүи нуушго,

Чинртэ харилт келэ.
Чирэ, овринь хэлэж,
Чеежинь дүүргсн орденмүд
Бахтж, байрлж хээхж,
Баһчудын зэрмнь, дотран
Тер дээнэс уддж
Төрсндэн заячдан хундла.
Тинкд идр наста
Залу бээсн болхла —
Зөргэн үзүлж бас
Нер туурх санаһан
Нуувчинэр толһадан бэрлэ.

Ока Ивановичин хөөн
Олид бас тодлгдсн
Опчта харилт болла.

Мергһр, хо чирэтэ,
Мергн гүн ухата,
Ил, цаһан саната,
Инэсн хурц хэлэцтэ,
Хальмгтнь нерн болсн
Халуч нэрн билгтэ,
Басца Баатр энд
Баһчуд заагт сууж,
Дуута Жаһһрин тууж
Дуули алдад келлэ.
«Урд угаһар — өдгэ
Урһдмн биш!» — гиж,
Хоһһр, Жаһһринг магтад,
Хээлж, урмдад, урсж
Халуудан күрэд одхларн
Хээкрэд босад ирдмн.
Онъган өгэд сонссн
Оли баһчуд бас

Халучрхж, тесж ядад,
«Хух!» — гилдэд оддми.

Ахринь товчта үг
Алдл уга сонссн
Клыков Юрай, аль
Коснев Володь болхв,
Кен тер сурһульчирас,
Кемнь ирсн цагла,
Ор һанцхн жил
Орчлд давсна хөөн,
Эцкр теегинь аһуд
Эврә Төрскән харсж,
Хоцһр, Жәһр метәр
Хортна өмнәс босж,
Баатр Окан авцар
Батар месән атхж,
Бәрлдәни халунд орлцж,
Цуцрлт, цөкрлт угаһар
Цус-махан асхж,
Туужд нерән үлдәхәр
Тинкд сансн болхв?

«Улан баһчудын» редакцд
Уха тунһаж, бишлһәлж,
Өдгә цагин неквр
Өсжәх баһчудт күргх
Статьядан кевишь хәәж,
Сәәхнәр пәәрүлж дуусад
Гертән бийнь күләжәх
Герги, бички күүкдүри
Адһж, зүүцәһинь олсн,
Адучин Бадм, тинкд,
Негхи жилин хөөн
Нилх үрдүдән өнчрүлхәр.
Өрәсн һарта бийнь,

Өшөнөн фашистэс некж,
Үгэр биш, кесн
Үүлэри Төрскидэн дуртайчи
Үзүлхэр, ноолдани халууд,
Үннөннь төлэ зөрж
Үкдг болв чигн,
Үрглжд баатр нерэн
Үлдэхв гиж сансний?
Эмэж, Адучин Бадмур
Эврэннь түрүн шүлгэн
Авч ирэд үзүлсн
Арвдгч класс чилэсн,
Баахи, эклжэх шүлгч,
Барсин Бадм өмнөн
Элстин театрин сценд
Эрвэкэ мет хурлзад,
Эргсн иг мет,
Эргж ормдан дунржаһад,
Дууни айс мет.
Дөшэд, нээхлж һацхад,
Хунын живр мет,
Хойр һарари делдг,
Сээхлэ үзж, ухалиан
Сарул холур пискж,
Шүүж, үгнн кеелэсн
Шүлгэн үүдэжәһэд, тинкд.
Эсридэн, жил давад,
Элстин улаи түүрмд
Элж үкхэн сансний?

Уга! Кемр цуг
Улсас.

кү аялдо,
Тер өргмжтэ кемд,
Теднэ сансинь сурхла,
Эсри жилдэн та,

Эврэннь жирһлин жисэнд,
Ю күлэжэнэт гихлэ,
Йиртмжин төвкнүн аһуд
Ядси күслиь лавта,
Онц-онцин биш,
Оли көлсэри күцси
Маңдурин хөв гихиь
Маһд уга билэ.

Болв, кемр хорти,
Босж манур дэврхлэ,
Нахан хоншаран мана
Назр булахар нүрхлэ,
Дэн, гент, хайрж
Дэврэд дээси ирхлэ,
Делкэд сонсхж тинкд
Дегц шииһэр дуулдг
Олна дууна үгэр:
«Орж ирсн хортыг
Неги кевтэ босж
Нүһрсинь таслхвди» —
гидгэр,

Зун жилмүдин туршт
Зүүди күсл болж,
Арви доладгч жилин
Алдр революцин аш,
Байр, иргч белглж,
Бээхд төрсн социализмэн,
Харсж тәксн жирһлән
Хөвд тоолх билэ.

Тер эврэннь седклән
Тең нолын көвэд
Зууньрж, бээсэн һарһж,
Зун арвдгч дивизь,
Хальмг, орс, хасг.

Хамдан ахир-дүүнрэн,
Альхи мет теегүр
Алдрхар зүткэн хортнла,
Ардагшан дэж цухрдг
Арн уга болад,
«Асхрхла — аан цусн,
Эгрхлэ — нээмн чимгн,
Уралан!» — гисн Жаңһршн,
Урдкени авцар бэрлдж,
Өдр-сө уга,
Өвдх, өлсхнэг мартж,
Нерэн өөдөн бэрж,
Нгг мөслж дээллдлэ,
Делкэд нер туурсн
Дэлгэ Эрднэ мет,
Иккннь, тер бэрлдэнд,
Иргчин төлэ эгрлэ!

* * *

Хотнд, теегт, балһснд
Хортн зогссн һазрт,
Генткн түүмр шатна,
Герт гранат хайрна.
Немш салдс, офицер,
Негт ниргсн фронтын
Нүүрсн татаснд мет
Нөр төвкнүн уга,
Олгас бийэн йиллж,
Онц болһнь эмнэнь
Арн хээж, мекэр
Ачлһн, мөрэ күлэж,
Хаж, алж, булж,
Хэрх өдрэн сөжж,
Энд «зөрглж дээлдсэн»

Эврэ хөвд тоола.
«Эмнд эндр күрх
Ээмшг альдас ирнэ?
Маанрас зеткрэр кен
Маандур үкнэ?» — гиж,
Дотран хурниж санж,
Деегүр залуһан үзүлж,
Өвчтэ, хуучта, эвд,
Өвгд, эмгд, бичкдүдт
Эср чидлэн үзүлж
Эмд бээхдэн байрлла.
Зүг, зэнг угаһар
Зун үзгэс, гентки.
Үзгдл мет төрж,
Үкл эргнд тархаж,
Һазр дорас үүдж
Һарн, уга болдг,
Эн һазра партизанас,
Эврэнь арһар олсн
Зөөрэн бийлэһэн авч,
Зууран зогсл уга,
Дэрин утанас хол
Дэн уга һазрур
Зулдг арһ угань
Зүркид шаанцг болла.
Өөрхид, холд, эргид,
Өдр болһн гилтэ,
Улачудын ээмшгтэ отряд
Уга кечксэр зэцгльчин,
Ки тасртлан халдж
Кеег фашистириг хорасн
Хээртэ Тамарин цогц
Холас, Элстүр, деермчир,
Эмт ээлһж сүрдэхэр,
Лвч ирдг болвчин,
Ус цацснас унтрлго

Улм дөгж шатддг
Нал нэлв мет,
Нэзрас хагдж нэрсн,
Күрээр дарж болшго
Күчтэ булг мет,
Аштнь днилх олна
Алдр үннэс төрсн,
Партизанск ноолдана заль
Падрж эндэн шатла,
Даргдшго дурин тугар
Дэрвкж теэгт делслэ.

2.

Элстин ар үэгт,
Эргтэ, шииртэ нэзрт,
Харцну намрин сөөнэр,
Хар Салап амид,
Хуучн хошин өөр,
Харулд зогссн партизан,
Чингтэ аһар киилж,
Чинкэн саглж сонртулна.
Хол биш бээх
Хагсу нуурин хулсн,
Саамлад үлэсн салькнд
Саржннж шуугад уурна.
Тер кемлэ деер
Тенгрт агчмд нэрсн
Цоорха заагур холд
Цог одн һанц,
Өкэс гисн маңһсин
Өрэсн нүдн мет,
Өндрт цээж унтра,
Өнтрһу цэклсн герлэри
Орчлн цээлһсин мет,

Гентки үэгдсн хамг
Геедрж уга болна
Эн саамла харулч,
Эврэн сүүдрт бултж
Төгэлц болнаж шинжлэд
Төвкиж цааранш зогсна.

Дээнэ өмн зөрж
Дарлш чимлн хээж,
Уитлго бичсн шүлгүдэн
«Улаан баһчудын» халхд
Барлж, седкл таалсн
Байрин эмтэ медсн
Баахи, халуч шүлгч
Барснн Бадм, ода,
Автоматаш алдшго батар,
Атхж харулд бээнэ.
Оли зүсн ухан
Орж торлзад ниснэ,
Зэрмнь, наадк хамган
Зээнрүлж, толһан экид
Эн болж сууһад
Эврэннь хаалһар көтлнэ,
Хая сальки хурлэсн
Харһу эжго теегт
Уитлго сергли зогссна
Ухаан жисэн сонһн,—
Зэрмдэн, һанцхи үг
Зэнгдэтэ мет, ардасн
Келкэтэ, кезэнэ болсн
Кесг йовдл дахулла.
Һанцхи жил хооран
Һазр деер герлтж,
Дүрклж, дуудсн жирһл,
Дүнгс гнж келхлэ,—
Оли жил хооран

Ондан нөг орчлнд
Цеңкр чилгр теңгртә,
Цеңгәһәр бүркгдсн теегтә,
Дурин өргмжтә айс
Дуулж ниргсн баһчудта,
Енгсгсн көгжмин дүүрән
Йиртмж дүүргж күңкнси,
Талдан, туульд ордг,
Таралнд бээсн болна.
Эндр өдрә өндрәс
Эргж тнигән хэләж,
Эврән бийән Бадм
Эс таньсн болна.
Гертәсн хол һазрт
Гинчдчн одад уга,
Гени, түрү гисиг
Зугл зууньрж умшсн
Зузан дегтрмүдәс меддг,
«Царцвзгоч, даарвзгоч» —
гиж,

Цаһан сапата ээжнь
Хот-хоолынь белдж.
Хувц-хунринь хэләж,
Эркәр өссн көвүнүр,
Эндәс дээч партизан
Харм төрж хэләһәд
Ханлтан ээждән келнә,
«Бив, бишв» — гиж,
Бийнь бийәсн сурна.
Болв, кенәчн жирһл,
Болһаж шилтәд хэләхлә —
Харш уга, тегш
Хаалһ болж һархш.
Хот-хол уга
Харһиж эс түрвчн,
Ээм бүти, салврха

Эс йовдг болвчи,
Халас тэвж эмтнэс
Халхлдг арһ уга,
Зүрк нүклэд һарһси
Зүүнэ нүдн мет,
Ора болн жора
Орчлнд бээдг зокалар,
Селгэтэ цагин йосар
Седклд учрсн нүкэр,
Зан ик оврта
Зовлц орж зована,
Аврлт уга цевэснь
Алдрдг арһ хээлһнэ.
Барсин Бадмин жирһлд
Бас зовлц үүдлэ.
Һурви жил хооран
Һундлта йовдл учрла.
Нуулго, үн келхлэ,
Нүүлэс күн гетлдг.
Эврэн тээлж медсн
Эндү, аштнь, чиклгддг.
Бээсн зовлцган эмтнэс
Бадм нуудго билэ.
Ил седклтэ төлэдэн
Иткл олдг билэ.

Бадмин экиг хальмгуд
Баһасн ави меддг,
Дотр дээнэ өми
Дөрвд нутгур ирж,
Жилин эргид нүүж,
Жолм, ишкэ герт,
Тенж, түрж, зутрж,
Тег кедж йовси
Хальмгин хар харһуд
Хээртэ сурһуль тархасн.

Олид тусан күргөн
Орс багш билэ.

Хадурин Барс — эцкинь,
Хальмг дундан цөп,
Хаана гүрмтэ цагт,
Хар яста бийнь,
Гүжрж сурһуль сурад,
Гүн номни көрид,
Хурц ухаһарн күрэд,
Хуурмг хоома угаһар,
Тайһчдан туслен, түшшүр,
Тоомсрта залу билэ.
Түүнэ товчлж бичен
Түрүн хальмг «Букваряр»,
Урлан көндөж, үзг
Умнидг эс дассень,
Хальмгини медрлэ тоотас
Ховр болхнь лавта.

Арваж мащаднь унсен
Атхр хар үстэ,
Шатр, нааджах үүрнь
«Ша!» — гинһэд оркхла, —
«Ой!» — гиж чочад
Ормаси өсрдг авъяста,
Ца-на уга
Цаһан саната Барс
Гентки, нег сө,
Геедрж уга болла.
Хар гөрин харш
Хаалһинь хааж таслла.

Арднь үлдсн бүлүр
Аралдж, кулыж хэлэдгинь,
Нуувчинһэр, жөөли, бүлэн

Нүдэр хармиж хэлэдгшиь,
Дорагийн Барс орсар
Деегшэн бийнь харшиц,
Ил ухаан нуульго,
Икрхж, тавлж хэлэдгшиь,
Зовлц — керсү немдг
Зокалын үнн хаалхар,
Зүркэри Бадм хавлж
Зөвинь олхар зүтклэ,
Зуг, кесг сурврши
Хэрү далдлж оньслен
Хар оньсши түлкүр
Өрчдэн бултүлсн цаг
Өөрдэд уга билэ.
Эс харсн гемши
Эс үэгдсн аца
Ээм деер тэвснэ
Нашунас, назр деер.
Нашутань уга болх.
Ташр тинм йовдл
Тахшад дамшад уга
Уйн насид увж
Уха, седкл мерхлэ,
Өөрхи улснн бийнь
Өөрдснчи холас харж
Хаалхасн, гентки, хэвршэн
Хажиж, харсиг үэхлэ,—
Ө-һундл, уудьвр,
Өрч бүтэж зована,
Алдршгоһар тенгрт нар,
Араха хаасн болна...

Иткж эс бөөхөн
Илэр эс келвчн,
Өөдлүлх учр харххла,—

Өөркийн, Бадмиг биш,
Ухаанри, медрлэри энүцэс
Уужм үлдснй түүлкдми,
Оныгт эс авгдсар
Ормдан көвүн үлдми...

Тер зөвүртэ кемлэ
Теегүри нарч, Бадм,
Толна деер сууж
Тоолвр һанцхари кедми,
Жирлиһ мет сапани
Живриһ сулдхж тэвэд,
Ухаан дуридь һискж
Удан седклэн аадрулдми.
Һанцхари төрски ориань
Һазрин захд, гранид,
Алдр аав Сталинг
Алх заката жинси
Ээмшгтэ эвртэ шпнионг
Эмэри шордж бэрэд,
Эцкр эцкиһь боли
Эврэһь пер цеврлдми...
Эсклэ... баһ паси!
Мунхг, алта Гитлерүр
Молотов Берлинд одал,
Мана ухата Сталинүр
Москваһур Рибентрон ирэд,
Бооца кеси кемлэ,
Бодж, кемлэ дөөлдхнй
Келхд күнд учрар,
Кесг урд дэврси
Япоиа микадо-императориг
Ялла харһулж, эмдэр
Архлж, кел бэрэд,
Авад күрэд ирдми...
Тер цагла цуг,

Теегт, Эдстд, Москвад,
 Бөөх улс газетмүдт
 Бадмиш зург хэлэж,
 Үиндэн ямаран бөөснш
 Үэж, өврж, магтх.
 Урд кутыж хэлэдгнш
 Улаж, нчртэн хатж,
 Маасхлэж, Бадмиг уктж
 «Мана гем!» — гнх.
 Бадм гемнш төвж
 Байрлж тедниг үдшэх.
 Тер цагла... седклэри
 Тецгрт күри алдж,
 Өмнөн, йосидан бөөхэр,
 Өкэр төгрг чирэтэ,
 Герл эргид цагсн
 Гейүрт авгден нүдтэ,
 Теглг баахи нурлта
 Теркэ күүк үзлэ...

Элвгэр дотран күмш
 Эндү, хар уха,
 Хулха, хуурмг, хоома,
 Худл, эср, мек,
 Хар гөрэр нааран
 Харлгдж тусна нашу,
 Энлэн орчлнгас далдлен
 Эдстни түүрмин өөр,
 Эцкдэн хот орулжаһад,
 Энд, муульта һазрт,
 Саналдж, һурниж зогссн
 Сөөхлэтэ Бадм таньлдла.
 Сталинградын
 мединститутын
 Студент күүкинь медлэ.

«Тамара» гисн нернь
«Таалмж» гиснлэ эдлцлэ.
Пиртмжин зокал бийэн
Юундчи өгхш,
Дала һалвар буцвчи —
Даргдж бөкхш.
Кен болвчи — аштинь
Күмни үри.
Алькчи зовлн динлхинь —
Ачта дурн...

Буульмжта үүл күцэсн
Барени Бадм Москвад,
Чигчөлөн көндөхлэ — буру
Чигчдэд одх күүнд
Зовжах энкр Тамарининь
Зөв күргж келэд...

...Дини ухалһини хөөн
Диглхлэ: көөрк, урдкарн
Өргн теегининь толһан
Орад суусан үзж,
Һаслидан дэknэс авгдж,
Һашута гүүнэр саналдж,
Халхасн нульмсан арчж,
Хэрү герүрн ирдми...

Дэн эклсн зэнг
Дэрвкэд шатад ирхлэ,
Бадм, түрүн авгтан,
Байран дарж ядад,
Өрө дотраһур шуукрж
Өмөрэн хооран йовж,
Эки түрүн военкоматд
Эврэ дурар границүр
Эндр йовулхиг сурж

Эрлн сууһад бичв.
Даруһь, толһан экид
Дарлһш эврэн ирэд,
Үүмөн седклин гүүнэс
Үгмүд дарцлдж асхрад
Үүдсн шүлг цааснд,
Үзгүд урлдсн мет,
Үкс гиж бичэд
Үүдэврэн чанһар умшв.
«Төрскэн харснй!» — гисн
Төрсн шнн шүлг
Өмннһ бичсн хамгас
Өсгөн сэн болв.
Догшн зэнг сонсн
Догдлсн зүрктэ уульж,
Һаслцһан дарж нуулго,
Һазанас орж ирсн
Экэн уктж, Бадм,
Эвлж аадрулхар седж:
«Аак мннн, дэн
Аштнь болхиг, чи,
Эс медлчи, тнигтлэй?
Эн мана делкэд
Хойр өшэтэ класс
Хоорндац кезэчи эвцншгөг
Маркс келлэ!» — гиж,
Маасхлэж, экиннһ һар
Илэд төвкнүлхэр цаараннһ:
«Икэрнһ төвхлэ дээнчи,
Немж келсн бийнһ,
Нег сарас давшго.
Дола хонад Германия
Дотрнһ, көдлмш класс,
Боомт угаһар буцж,
Босад чидлэн үзүлх,
Эндэснһ мана церг

Эрсний Гитлерт бэрүлх!
Үзэхч!» — гиж Бадм
Үүмж эхдэн кель,
Бадм дээнд күртэл,
Бачм цагин зуур,
Дэн төгсхэс ээснь
Димн болж нарв.

Болв, үүрин көвүднй,
Бүлтэ, наста залуснй,
Цугтнй, түүнэд гилтэ,
Цертт авсн бийнй,
Элүнэ адһж орулсн
Эрлһнд хэрү уга.
Эврэн военкомур прэд,
Эмэдгөн уурч, шудтнй,
Учринй сурхла, медэтэ,
Ухата чирэтэ командир:
«Күлэжэ, цагин прхлэ
Күлгичи тохулхвди», — гиж,
Эврэн, шинжлхлэ, учр
Эк медсн бөөдлтэ
Хэлэцэн дотрап далдлж
Хэрү өгдг билэ.

Күлэжэ гиж заасн
Күлг довтлж эрлв.
Жилин эргид дэн
Жилилго улм түгж,
Төвкүнй Тецгин көвөрһүр
Төгөрһэн эргүлж давв.
Барсн Бадм одачи
Бээсн ормдан үлдв.

Хортн,
нарһсн экиннь

Хоол боожаахыг үзж
Харсхар зүткэнг

эздэн

Харилх гнж бэрснэс,
Даву хүндэ зовли
Делкэд уга болх.

Цагин жисэ дахж
Цаарань Ээдрхид тусж,
Энд, нэг цагт,
Эцклэнь үүрлж йовси
Сэн-Зүркт залуһур
Селвг сурхар Бадм
Хайгинь авч одад
Хээси күслэн олов.
Удан, Сэн-Зүркт,
Ухан, авц-бэршинь,
Урлц, цогц, овринь
Шинжлж күүндэд, сүүлэрнь
Шиндврэн сонсхж келв.
Байран эрэ бэрж,
Бадм манһурин бийднь,
Эвлэхэ цокси зүрктэ,
Ээдрхид партизана школур,
Курсант болхар ирж,
Күнд сурһуль дасв...
...Дээнд дээчд даалһси
Даалһврт гөнгн угань
Үшн, Зуг күндэс
Үлү күнд бээдгнь
Бас чкиг, ода,
Бадм эврэнь отрядта
Сар даву тегин
Сала-сартгар бүгдж,
Үкллэ манна маннала
Үзлцж кесг нүүрлцж,

Өөрхи ньг-үүрэн
Өвдг дээрэн бэрэд,
Генэртэ баһ насна
Герэсний уйдж сонсад,
Медхэс үлүһэр медж
Мерги сурһмж авв.
Хамдан даалһвр күцэхэр
Хаалһан эклж һарси
Арви неги күүнэс
Ашһи эндр өдрт,
Долаһан һазрт оршаж,
Дөрви залу үлдв.
Үрглжд нерһи дуудгдж
Үй-үйд келгдх
Долаһ үүриһ хөв
Дөрвүһи дааж ноолдх
Алдһго бат андһар
Аралдж, хатурж өглэ,
Эндрһи тер андһаран
Эклж залуһ күцэлэ.
Сүл зэңг авси
Сэн-Зүркт Эддрһиэс
«Саган мартһат» — гиж,
Шоодси бээдл һарһж
Шүрүтәһэр келдг бийһи,
Даву саг партизан
Дала юм кешгог
Дотран медһи медгдв.
Дөрви үлдси дээч
Бадмар командир шииндһи
Батлж йөрәһэд цааранһи,
Сталинград ордг хаалһи
Сала, һолһи тактс,
Эвиһи олж, сәәнәр
Эд-бод кех,
Элч деермһиһрт болси

«Эврэ» улсан засх,
Хортна эмд чидл
Хораж урдкарн токарх,
Заавр өгч, штабла
Заллда бэрти гив.

Батлгдсн шинг командир,
Бадм, хурви үүртэлэн,
Нару угаһар, зуг
Натлуулж давуһар заавр
Күцэдг арһи хээж,
Күүндж хооридан селвгцв.
Дөрвүлн хамдан йовж
Дегц үкхин ормд,
Нежэдэр, керг керглхлэ,
Нерэн аял уга,
Үитәһәр жирһлән тәкхәр,
Үүрмүд шиндвр авб.
Күн болһн эврэ
Күцэх шишлн даалһврта,
Хар салан амнд,
Хуучн хошин өөр,
Харһх үгән авлицж,
Хаалһдан дөрвүлн һарв.

«Эндр маанрас кенмди
Эс ирнэ?» — гисн,
Торлэсн һашун уха
Тольруулж Бадм көөж,
Тодрхаһар, күцэх кергән
Тоолж, бийән бүрткж,
«Алти һас» нүднәсн
Алдлго үзг бәрж,
Теегүр ширтж хэлэж,
Тенгр бүтү сөөһәр,
Темдглсн һазрун ирв.

Элстэс Сталинград ордг
Эргтэ шииртэ хаалд,
Хоржинур холын тактын
Харулд зогссн салдсур,
Медмжэн, э угаһар,
Мис метэр мөлкж,
Хаалһини хажудк шарлжид,
Ханжалап хартап атхж,
Хавтаһад кевтж гетжәһэд,
Хаси суми мет
Һавшунар ормаси өсрж
Һартк хури селмән
Дал дораһурни, зүркиндиь,
Дари шааһад орулв,
Ду һарлго салдс
Доран салдаһад уив.
«Болва» — гиж шимидэд,
Болһаж төгәли хэләһэд,
Гертни ханжал дүри
Гранат ормдн авад,
Автоматап бел кеж,
Адһж сагар ншкэд.
Алгдсн салдснн нөкдир
Амрад унтж кевтх,
Арви алхид, өөрхид,
Зогссн модн герүр,
Зөрж эн шидрдв,
Тедүхиэс төгрг лимонкаи
Терзәрни шивэд орули,
Хаб уиж һазрла
Хавтаж шиилэд наалдв.
Гранат хайрсн дару,
Һаран өөдән өргж,
Гертәс, сөгәһән алдж,
«Гитлер капут!» — гиж,
Һарси хонр салдсиг,

Өрчдэн шахсн автоматарн
Өөрдж ирэд хадв.
Гер дотркинь негжж,
Гедргэн туссн фашистин
Өрчэс кирсинь таслн,
Өр цээхэс өмн
Өтрлж эндэс хольжхар,
Модн такт дор
Мин эвлэд тэвчкэд,
Мөргн дор тушата
Мөрнүрн эн темцж
Мордад, «чу!» — гиж,
Дөтлж шудтан теегэр
Дөвтлж уужм нарчкад,
Хар Салан үзгүр
Хатрад, өрвэд йовб.
Хаалһдан невчк төвкнхлэ,
Халунд торлэсн ухан
Хэрү ода ирж,
Буру чикиг тээлүлхэр
Бурһудж толһа эрэслв.
Наран өргсиг дээнд
Наруд нарһдго йос.
Бадм меддг болвчи
Бас арһ уга.
Альдаран тедниг кехв?
Аль сулдхк бээсмби?
Мацһдур тедн дэкиэс
Мапахсиг кудхнь лавтаг
Медэ бээж тэвхлэ —
Мини гем гиж,
Торлэсн ухандан, Бадм,
Товчлж хэрү өгв.
«Арви кү мацһдур
Алх деермчиг эндр
Эс алсн күи, —

Эврэн арвиг алсна
Килнц бийдэн даана.
Кемр худл-хоомаг
Кетрэж уга кехлэ —
Үни — чик намчлж
Үлдсн ормднь урһна,
Эрлнж үкл хорахла
Эмдрл ормднь цецгрнэ.
Хар санатаһар жирһл
Хорахар седсиг — хорасн
Хөөтиг чиирэри батлсна,
Эмдрлин урһц тэрснлэ...
Эднль лавта», — гиж,
Хаалһдан санж Бадм
Хар Салад күрв.

Үүлдврэн эндр бас
Үлү харһж күцэси
Үүрмүднь цуград ирчкесн,
Үүмж: «Яһснби?» — гилдж,
Күүндж, аашх Бадмиг,
Күтэлдж хошд сууж.
Холвх зэиц уга
Хол күүнэ һазрт,
Адгтан, үзлцснэ хөөн,
Арви жил давсншц,
Ахир-дүүир һар
Атхлдж теврлдэд байрлв.
Зөрг арһан олэлж
Залус күцэсиг диглхлэ —
Йисн ээмшгтэ хортнас
Йиртмж эндр сулдж.
«Кемр эн дээнд
Күн болһн нежэлһэд
Деермчиг алсн болхла —
Делкэд төвкнүн ирчкесн,

Байрлж цуг эмти
Бээх биллэ!» — гиж,
Бадм дотран санж:
«Гаруһан тоолж, фриц,
Һалзурж маниг хээх.
Саган батлж, эндр
Сээнэр харул бэрхми.
Үргллго, күи болһн,
Үүрмүдэн манхми» — гиж,
Ухалси шиидврэн келхләнһ
Уктж, хооридан күүндлго,
Һурви үүриһ дегц
Һараи маасхлэж өргв,
Теднэс невчк медэтәнһ:
«Герчи орта, чик,
Бадм, чи амрхмч,
Бидн һурви, селлцэд,
Харул батар бэрж
Хош маннавди», — гихләнһ,
Чирэ хэлэлдж наадкснһ:
«Чик, зөвтә!» — боллдв.
«Эрлһти цааран! Нанар
Аль наад кежэхмт?
Һурвули нанла эдлт!
Һундл уга болдгар,
Хар гөр угаһар,
Харулд зогсхин дара
Медхин төлэ бидн
Мод бэрлдцхэй!» — гиж,
Инэж, кевтсн күрзин
Иш Бадм өргв,
Хаяд, тал дундахурнь
Хавлж, наадксан бэрүлж,
Атхлда-атхлда йовтл,
Аштнһ эврәннһ һар
Ахлж деер һарв.

«Аңхрвт!» — гиж Бадм,
Ата авси мет,
Бахтиж наадксдан келэд,
Баглата өвс зааж:
«Э-чимэн угаһар
Амрти гиж закжанав!
Командир келжәнә!» — гиж,
Күңкнж инәһәд һарв...

Күмни ухан сонь!
Һанцхи часин зуур
Һазр эргж нисэд
Арви жилә йовдлмуд
Агчмд бүрткж давулна!

Хар Салан амнд
Харулд, Бадм, жирһлән,
Эврәннь тома медснәс
Эндр өдр күртл
Тодлврин үлмәһәс босхж
Тодрха сәәнәр үзв.
Дәкәд нег соньнь. —
Дараһарн сангдси тоот
Давхр-давхр цааһан
Дам бас үзлтә.
Өмичи төрси зург
Өцгтә, оли зүси
Ширтә бийнь, цааһаснь,
Шил һатцас мет.
Таладан йовдлши дүр
Таньгдж бас харгдна!
Бадм ю ухалвчи,
Бас цань, оһьдин,
Сапа-седклши авлси
Сәәхтә гегәрж зогсна,
Сапалдж, урлан көндәж,

«Альдвч, Тамара?» — гиж,
Архулхнар сурсн сурвртнь,
Агчмд: «Эндв!» — гисн,
Айта жөөли дун
Анар дүүргсн болж,
Байр элвгэр белглж,
Бадмин чееж герлтхнэ
«Та-ма-ра!» — гисн нер
Таалж үүдэсн ээһин
Тал болһнь

чикнд

Таралцгас ирсн көгжмин
Айс болж соңсгдад
Авлж, Хөвин дүр
Дуудсн зүркид үүдэж
Дуулх дур күргнэ.
«Һазр деер ор
Һанцхн чининнь нер
Кемр, яһад чигн,
Кецэлһэд орксн цаглам,
Кемр эн дээнд,
Кезэ болв чигн,
Эмнәннь арһ хээж
Эәһэд хотаһад одхлам.—
Зарһим дурһ кеж
Засгин икинъ өгвчи —
Баһ болх!» — гиж
Бадм шимидэд кель.
Төржэх шүлгин үгмүд
Торлэж дараһари зогсв:
«Зуг, кемр би,
Зөргтән тоод орж,
Күцэсн үүлим үнлж,
Күмн ачлхар седхлә,—
Мисхлд наид нерэдсн
Мишэлһнчи мөрә болгха.

Кемр зеткрлэ харһж
Кеер эгрэд одхлам,—
Алг хойр нүднэсчн
Асхрси цевр нульмсиа
Дусал, үкэр деерм,
Дури күргж цавдтха,
Хэрүдтэн, эс үзен
Хөвнм чамур күргж,
Эс наслси насим
Эцкр чамдм нөмтхэ!»
Эн кемлэ, гөнткн,
Эргин цааһас машинди
Күржинси э чикид
Күрч Бадмиг сонртулв.
«Сагшн эк — бат»,
Салан хүлснд бултхас,
Төгш ил теөгт,
Талдан арһ уга.
Өр эклэд цөөж
Өндр теңгрин ирмг
Шармгдж, зүн үзгэс,
Шарлж йовх цаг.
Үүрмүдэн серүлж, Бадм,
Үкс, кергтэ хамган,
Хураж хамж авад
Хүлснд орхиг закв.
Түшаһас мөрд сулдхж
Теөгүр һарһтха гив.
Төвлго нөг-нөгиһөнһ
Тавгин мөр ишкж,
Нохад мөрән өгшгоһар
Нөөтхүлх тэмк цацж,
Төг талагшан һарч
Төндөси хэрү эргж,
Хар Салан дундахур
Хүлснд дөрвүлн орв.

Бу-селмэн цугар
Белнинь хэлэтхэ гиж,
Бадм өтрлж рациян
Батарейинь тэвж секэд,
Сэн-Зүрктд отрядари
Сөөнэ күцэсэн зэцг.тв.
Сүүлэрнь одапинь бээдлэн
Селвгцхэр бас келв.
«Шиндврчи чик,» — гиж,
Штабас хэрү ирв.
Күлэсн кемлэ цаг
Күчр уданар йовна.
Хүүвлэд үлэсн салькн
Хулс шуугулхас биш,
Күриж мацгсисн үүлид
Күчнь күрчэхмн уга.
Хулсн намрин хурас
Хаац хальч болшго.
Хуучн хошд үлдсн
Хагсу делгэтэ өвсн,
Цадхдан шивж наадсн
Цаһан хурһна сүүлшн,
Зекүн чинктэ аһарт
Зөвэр бсерэд ирсн
Залусд энд, ода
Зөөр болж сангдна.

Тингжэтл, толһан ташуд
Төгэлндэн шинжлх заката
Төвкнүн хэлэж кевтсн
Баахн партизан көвүн
Бээсэн һарһж мөлкэд
Эрэ көвэд күрн,
Эрж хулс зааглад
Эмсхж Бадмур зүткж:

Дөрви машинэс салдсмуд
Дарилдж нэрэдэд бууж,
Хойр энгрж салат
Хулсна хойр көвөнөр,
Автоматан бел кеж
Ланцхана», — гиж зэңглэ.
Өөркэдэн, Бадм, сүринь
Өргж омг немхэр:
«Түрүн харһлт болхла
Түрхми бээж биди.
Ода болхла — фрицлэ
Ол үзлцж, таньлдж,
Авьяс авцинь сээнэр
Анхрсн биди теднэс,
Арһта аавин үрдүд,
Алдрад эс нархий!
Биди лавта энд
Бултснг медснь — хэ.
Сөрж үзхэр автоматари
Салдсмуд хасн бийнь, —
Хэрү өглго тагчг
Хулсндап тесж кевтхми.
Арһ чилсн хөөн,
Асхрхла — аан цусн,
Кинигэ нохасд жирһлэн
Кимдэр өгхми бинш
Үквчи — көгжмтөнөр!» — гиж,
Үгэн инэж төгсөв.

Хойр энгрсн немшмүд
Хар Салаһур өөрдж,
Таржинүлад хасн автоматин
Тачкнн э сонсгдв.
Хойр талас сумд
Хулс нээхлүлж унһав.
«Келэ билүс!» — гиж,

Кевтсн өөрксдэн Бадм:
«Хаһад эдн мапа
Хажуһар һарх», — болв.

Өмнэсь хэрү уга
Өөрдэд прси салдсмуд,
Нам амрсн бээдлтэ,
Немшәр хооридан күүндж,
Нег-негилэри шоглж,
Нерин төлэ хаһад,
Күи угаһинь медвчи
Күүндтэ офицерэн тевчэд,
Хажуһар давж йовхлань,
Хулснд дөрвнэс негнь
Һөөд һарси зеткрәр
Һацата кевтэ, чаһнар
Алдад нээтхэд орки
Ам, хамран бәрв.
Хала- бала гилдж,
Хэрү салдсмуд эргж
Ә һарси һазрур
Әвртэ ингтәр хав.
Бадмин өөр кевтсн
Баахи партизан көвүнэ
Толһад төвлсн мет
Тусж ки таслв.
«Һаран өргж хулснас
Һархла — әмд үлдхт.
Талданар болхла — ормдги
Така мет шархвди.
«Һартги!» — гиж көвөлнэс
Һалзуһар хээкрснь сонсгдв.
«Бәрлдэнд белдги!» — гиж,
Бадм шинидж закв.
Шаржинж хойр талас
Шатж хулсн шуукрв.

Дэкэд хойр талас
Дэрвксн заль шуугв.
Багарн хурсн салдсмудур
Бадм үүрмүдтөһөн мөлкв,
Халун, һашун утан
Хамр, ам дүүргв.
Һалас гранат атхж.
Һалв мет һарч,
Һэрэдэд «Ура!» хээкрж,
Һурви партизан гранатан,
Моһа үзсн мекләшн
Менрж көшсн хортнуур
Төвлж шивэд, автоматари
Тачкиулж дарунь кудв.
Һазрт кесгән үлдэж
Һарад немшмүд зулв.
Оркрж догшар хээкрсн
Офицерни ду сонсж
Хэрү эргж тедн
Халдад бэрлдэ кев.
Олна — оln. Һурвиг
Оларн тедн дарв.

Сээнд деерксдән үзгдхэр,
Саак һээхүлән кехэр,
Эднэ цогцс немшмүд
Элстүр күргхэр аччжахла —
«Эмд, хэләтн!» — гиж,
Эрә киһлсн негнүриь
Сүрдсн дүртәһәр офицерд
Салдс зааж келв.
Бадмиг баахн офицер
Байрлж үмсн алдв.
«Эмитн, дөңнтн!» — гиж,
Эмчдән эн закв.
«Эмдәр бэрв!» — гисн

Эмтэхи санаа офицерин
Өрч дүүргж делсэд
Өргж Элстүр аднав.

3.

«Бэргди!» — гиж байрлж,
Бээгси керэн дууһар,
Менрж хоорад зогсж,
Медэтэвр эврэннь дарһдан,
Обер-лейтенант Кнорре
Омгшж ода зэцгэв.
«Халымг төрэр» партд
Хээж олдшго «номт»,
Теегин өргн аһуд
Тенси зерлг улсин
Авц-бэрцинь күидн
Алдг угаһар медснд
Тоолж, бийән, дотран,
Тоомсрлж өөд тэвдг,
Күидтэ доктор Дитрих,
Күлэси зэцгэн хавлж,
Эс өврси бээдлтөһөр,
Эн йовдлын утх
Урднь мергн ухаһарн
Ухалад тээлчкси өнгтөһөр,
Соцсж, мусг шнэж,
«Сэн!» — гиж товчлв.

Ик эврэ байран
Илдкшго сана зүүж,
Уха тунһасн бээдлтөһөр
Урлан жимилж, невчк
Тагчг ормдан зогсжаһад:
«Тана зөргин тускар,

«Төмр кирсд» күрмэр,
Зэцглинэв!» — гиж Кнорред
Зэрлг болж кель.
«Төрскинэнь төлэ эмэн
Төрүү хармншгов!» — гиж,
Даалһвр күцднь күцэси
Дамшлтта салдси авцар,
Үлү үг келлго
Үкс ормдан эргж,
Үүмси обер-лейтенант
Үүди талагшан алхв.
Таш-таш гисн
Тачкисн алхц болһнднь,
Өрчднь хәһрн алдад,
Өргмж седклднь орулси
Тогльси зүркнэнь цоклһн
Тодрха кевәр сонсгдв.
«Обер-лейтенант!» — гиж,
Ормасн көндрлго Дитрих,
Күнд үүднә бәрдгт
Күрн алдси офицериг
Хәрү дуудж эргүләд
Хәләцәри магтж зогсав.
«Сонсжанав, зерг!» — гиж,
Соньмси бәәдл һарһж,
Чикн нүдн хойрарн
Чиннж, эн ахладан,
Чидлән, арһан, бәәсэн,
Кемр деернь жирһлинь
Кергтә болси хөөн —
Байрлж эмән өгхән
Бардмисн бәәдлтә күләв.
«Эндрин бийд, Кнорре,
Эжго хальмг теетг,
Мергн ухан, дәэчин
Мек, зөргән үзүлж,

Бэрлдэнд мана цергчирин
Бэрсн дшилврин тускар,
Төрүц юм алдлго
Тодрхаһар герчлж бичти.
Болв бичсн цагтан
Болһати урһмл модна
Дурсн дор бээх
Дуһрусин дунд бултсн
Һольнь үзж, та
Һооднь үнүнг заати
Хойриг хойр дэжж
Холвхла — дөрви гисн
Хэрү — чик болвчи.
Хээмнь, түүнэс давч
Деед гүн үин
Делкэд бээдг зокалыг
Күн болһна ухан
Күцж одачи медхш.
Үлгүрлэд келхд, та
Үшнднь келнэв гшж,
Өцклдүр бэрлдэнд орлицн
Өшэтнэ то

теднэ

Толһа болһиннь онц
Тоолж дигинь үзүлхлэ —
Хол биш сананд
Худя угачи болх.
Зуг, гүүнэр ухалж
Зөрг, мергэри йилһрсн,
Магталын үгд багтшго
Мана фюрерин керг,
Туужлгч заячари мөцкд
Туурж орчлнд йилһрсн
Германя алдр нер
Һуталго өөдөн өргсн

Оиц мана салдсиг
Орсла дүнцүүлсн цагт, —
Адг гиснь

орсин

Арвила эдлнь илиг
Тоолхла — хортна үни
То холвгдхиг, Кнорре,
Анхрти!» — гиж Дитрих
Архулхиар, сурһмж өгсн
Ахлачин үнтэ үгэн
Болһамжта, түншүр
бээдлтәһәр,

Бод-бод келв.
Кшһһән аялго, Кнорре,
Килмжән үзүлсн ахлачин
Үг болһининь, негт,
Үнтэ зөөр мет
Хавлсан үзүлж, шүтж,
Хондг бээдлтәһәр сонсж.
Хая толһаһан гекж,
Хадгдсн мет зогсв.
Хойр долан хонгар
Холд, ард үлдсн
Герүрн хәрэд амрх
Гегән болж үзгдсн
Генәртә мөрә, ода,
Даһмдм — гисн санаһан
Далдлж, үүмж бәрнә.
Элстин гермүд төгәлж
Энд-тендәс, ховдгар,
Автоматан зөрж төвләд
Авсн хамг зөөрән
Дотран чесжәр тоолж,

Дсегүрнй болхла эн
Урд үзгдәд уга

Ухаһинь өврж байрлсан
Нуулго үзүлж Дитрихиг
Нүдэри идж чинив.

Дотр ухаһан бүтүһәр
Дитрих цээлһж келэд:
«Күцэти!» — гиж закад,
Күндлсн хэлэцтэ Киоррег
Тевчсн санаһан үзүлж
Теври назаран үдшөв.

4.

«Бэргдв!» — гисн
нарtd
Бээх цуг ээмшгэс
Кесг холван даву
Кецү ээмшгтэ үг,
Цаажд бээх зовлигас
Цань угаһинь олж,
Цаһатльн халулсн бурһуһар
Цумлж толһан эк
Шахж бурһудсн мет,
Шатаж седкл зована,
Шарклулж бий зовасн
Шавта цогцин өвдкүриг
Өвдкүрэри тер дарж,
Өдрии герл халхлж,
Үклэр күсл кегүлж,
Үрж бийүр дуудулна.

Бэрлдэнд күндэр шавтсн
Барсин Бадм энд,
Эцкр эврэ танһчинь
Элст хотл балһснд,

Урд нашутаһар таньлдси
Улан тоосх түүрмин
Уутьхи камерт түншж,
Орль-һарль серлтә
Онци бийәри кевтнә.
Ухаһан алдси цаглаһь,
Уужм цагас, өмниһь,
Урд кемин жирһлиһи
Герлтә алти шовуд
Геглэси дууһари жиргж,
Гегәрж, оларн ирнә,
Нежәдәр багаси салж,
Негт илвд мет,
Орчли байрар дүүргә
Онци өдрт хүврнә.
Өдр болһиһь, ода,
Өңгрсн хол цагт
Эс нүдид үзүлси
Эврәнниһь сәәхән илдкнә.

Акад юми, Бадм
Алитрж, өңгрсн урд
Эс онһисн хамган
Энд иләр үзнә.

Эңкр сәәхи өдрмүд
Эврәнниһь келх саһаһан
Үгәр биш, оли
Үзмжтә сәәхи цецгәсәр
Семрж нүдид үзүлж
Седклиниһь сәәх илдкнә.
Цецгә-үгмүд, Бадмд,
Цевр цецлән анхрулж,
Цегәхи хаврин аһарт
Хәәләд уга болж
Хәләцәс талрж гесдрнә.

Өдр болһна бээдһнь
Өцгнь сонһн жигтә.

Оли эцкр үүрмүдинь
Овр, дүр, чирәһинь,
Сидлһһий чидләр ниилүлж.
Семрж, нег кеһәд,
Өдрин пер өгәд,
Өминь, ода, жирһл
Үзүлжәхиг дотрап Бадм
Үһндән зүркәри иткнә.

«Зуг, юнгад тедн
Зург болһн цецгәсәр,
Аһнас сәәхн айсар
Асхрж келгддг үгмүд,
Гентки сольж, нанла
Гейүрһн бээдлтә күүнднә?
Ду сонсдган уурч
Дүләрһн болвзгов би?
Яһһн болхв?» — гиж,
Яхлж ормдан Бадм
Сүүжән сольхар көндрж
Суг кинһән авв,
Өрчинь ярж зовасн
Өвдкүр серл орулж,
Хара нүдһдһ өгч
Харһһу, эрсмүдәри цогц
Хавчһн камерин бээдләр,
Хар,

серүһәр дарһһнц,
Үһндән бәәх бээдһинь
Үзүлж седкһинь сүрдәв.
«Иһн чигһ цаг
Ирһинь маһд угаг
Сагһж маһдид урдас

Сэн-Зүркт, Өэдрхнд,
Эс келлү? Зуг,
Эн хату кемлэ,
Батар бийэн бэрж,
Бэесн арһан олэлж,
Төршн күцэх түрүнь —
Төвкнж, цуг хамгиг,
Лаалһд генткн харһси
Харш аэмшгнн учриг,
Тоолх кергтэ», — гиж,
Тогтихар седж Бадм
Урлан көндөж бийлэрн
Ухалж ода күүндв.
Хар Салан хулснд,
Хооран нарх хаалһ
Хортн хаасн хөөн,
Халдад, нег мөчлж,
Бээсэн нарһж цуһар
Бэрлдээнн халунд бөкв.
«Яһдг бээсмби биди?
Ямр хаалһар хортнас
Алдрж нарх бээсмби?
Арһ бээсмби? Бээсмби?
Бээсн бийнь түүг
Би алдад отрядан
Үкллэ харһулсн, күнд,
Үүл седклдэн даахмби?
Яахмби? Яахмби?» — гиж,
Ялла харһси Бадм,
Өрчинь ивтлсн шавин
Өвдкүр мартсн мет,
Цагин жисэ оньһлго,
Цаажлж бийэн зована.
Бас нег йовдл
Бадмд төр болв.
Удан унтж серсншн

Ухан гентки орж:
«Альдв? Юмби?» — гиж,
Алтрж төгэлц хэлэхлэ,
Агчмд элктэд тусси,
Сүл харанд бэргдси,
Салдсин чирэ торлзв,
Цаарань кинолент
Цэс гиж тасрад
Экран хоострсн мет,
Эврэн уга болв.
Уга болв. Төрүц.
Ухан, өвдкүр, герл,
Харнһу чигн уга.
Хэрү серл орхла —
Хэврнд, цаһан хувцта,
Баһлцг бэрж, судц
Болһаж тоолсн эмч,
Бас хойр санитар
Зака күлэсн бээдлтэ
Зогсжасинь Бадм тодлв.

Төрүц юм сурлго
Теди һарсна хөөн,
Тарһн хөөнэ мах,
Тарелкд нигт шөл.
Тагчгар ду һарлго,
Жилвтэ, шүлс татси.
Жөөли цаһан өдмгтэ,
Авч ирсн салдс
Лал-сав күлэв..,
Бадмд, ним тээлвэтэ,
Бачм тээлх тууль,
Үг угаһар хорти,
Үрж, өмннь тэвв.
Немшмүдин анди догшинг
Нарт меднэ...

5.

Өцклдүр болсн бэрлдэг
Өмнөн тодрхаһар үздг
Дитрихин кабинетэс Кнорре
Догдлсн зүрктэ һарв.

Чингтэ намрин салькн
Чирэһинь шилвкж хээрв.
Кинти төмр һарарн,
Күзүдсн болж салькн
Шулудулж Кноррег ода
Шинелиннь зах өргүлв.
Хойр һаринь бас
Хавтхас беелэ һарһулв.
«Хаац уга зерлг
Хальмг тег», — гиж,
Айстан алдж келин
Адһж соцссан диглж,
Ахлачиннь заавр күцэж
Альд, кен, яһж,
Эәмшиг угаһар зөрж,
Эврэн үзүлсннь бичхэр,
Толһаннь экинэ гүүнэс
Тодлвр босхж тоолв.
Алдг кевзгов гиж,
Ахлачиннь гүн ухата
Холд, өөрхнд, төгәлид,
Хойр үнн бээдг
Селвг ода эн
Сергэж дотран саши,
Му эс ухалвчи
Мусг гиж инэв.

Хар Салаи хулсид
Хорһидсн дөрви партизаниг,

Хулдгдсн һэтцнэ зэцгллһэр,
Хар өрлэ һарад
Салдсмудан эрвлж, ухатаһар
Сагар төгэлж халдад,
Эврәннь арви зурһаһан
Энд алулж геһһэд,
Негинь партизанмудас

шавтаж

Негжэд, серл угаһар,
Наадксиннь цогц герч,
Нааран авч ирсиг,
Нуул уга келхлэ
Нүл болх. Тернь
Делкэн нүдид үзгдсн
(Дитрихин нэрн шинжэр)
Деер бээх үшн.
Дөрвиг арв холвж
Дөч күргсн бийнь
(Онц немш салде
Орсин арвила дүшидг)
Тонь баһдад Кноррен
Тоолврт харш болна.
Делкэн нүдид үзгдг
«Деед үнниг» санж,
Обер-лейтенант Кнорре
Ода ухаһан гүүлгв,
Тооһинь нерэдж келлго
«Томжан уга» гисн,
Энүнд зовж хээсн
Эсвин тээлвр болв.
Күнд төрэн тоолж
Күнднь халһсн байрта,
Көлтөн гингэр шкж,
Эздүдннь көөж һарһад
Эврэн ээн болсн

Хала деевртэ герүр
Хэрж ирэд, халуурхж,
Қиорре белкүсиднь шавшси
Қобурас пистулан сөцгләд
Хавтхдан дүрэд, деерк
Хувцан тээлж өлгв.
Шидр зөгссен моди
Шин гилтэ гериг
Түлэи төлэ цуцад
Түлэи бешин дуланд
Алгада, цогци талваж,
Амрад тишси болв.
Тагчгт духуцад, эи,
Тави-арви минутд
Эрг-дург гиш,
Эндр өдр күцэси
Қөдлмишши диг кеж,
Қөлән жиниж эвшөв.
Гешки, тингжэтл, пүдидиэ,
Герл бөкж харнхурси
Хоран эрсд өлгэтэ
Хувци көндрсн болад,
Хавтхаси, Қиорре, пистулан
Хахар сөцглж белди:
«Хенде хох!» — гиж,
Хээкри, ормдан менрж,
Хумха хурһари чавган
Халундан дарн алдад,
Өлгэтэ шинелүр сагар
Өөрдж йовад, хувцар
Өөдән мөлксн мис
Өмиән үзж зөгсн,
Хорад күи угад
Ханж, ууртан бүтэд,
Ичж, тер мишсиг,
Игзарлж, базһад, чиншкүлж

Газр цокн, ташр
Госарн мааслдж шивв.
Мис тедүхнд тусж
Мисхлд динирж өсрн,
Дуһрж дээвлэд эргжэхэд,
Дор ормдан тулгдж,
Дөрви көлөрн хадгдж,
Дуһу болж бөгчнв.
Заран хатханчг мет
Заагрж пооснь сөрсэв,
Нал асен нүднв
Налзурн гнжэхинь үзүлв.
Өшэтиэнийн нүднүр эн
Өсрж хурц хумсарн
Харинь тасчхд белдснв
Халта дүрнв медулв.
«Үзгдл болвзго» — гнж,
Үүмж дотрап саин
Үшндэн сүрдж. Кнорре,
Үкс хооран цухрв,
Интулап буулһаго, ода
«Прие! Прие!» — гнж,
Шүдэн прзэлһен минсүр
Шүрүһэн дарж, нам
Ээлтж зуһуден дүртэ
Эвлж жөөлэр келв.
Толһаннь экид эрвлзж
То угаһар бичкидэн,
Үктин аэмшгтэ элч
Үзгдл, хувһэтнэ туск
Соцсен келврмүд орман
Сольцж хурлаад торлзв.
Хойр дам учрар
Халго бийэн бэрв:
Пегдвэр — минслэ халдсна
Нери, мацһдурин бийд.

Үлү үздг улст
Үгни үзм болж,
Хаалһар гүүси мис
Хурһарн зааж тедн:
«Хэлэти: Қиоррен партизан
Хати!» — гиж инэлдх.
Хойрдвар: кемр мис
Хүвлһэти болхла — килһхтж,
Хаси гем тэвлго.
Хама йоввчи оньдин
Харш гиж, ээлэ.
Нүүлэс бийән саглж,
Нүдән минсэс тэвлго.
Хөрү цухрж йовад:
«Хээрхи!» — гиж саналдв.
Арһан хээж бас
Ардагшан өшэти цухрж,
Хувчи дор хортнаси
Хуурси болж бүгдв.
Әәмнигтә бәрләнәс, негт,
Әмд-менд һарешини,
Чеежнь сарулдад, тогтниж,
Чирәнһ тинниж, Қиорре,
Әргү минсүр хэләж
Әлк хатад ииәж,
Шамин һол чикли,
Шатаһад хора герлитхв.
Шкафин үүд секәд,
Шамдһа кевәр тендәс
Шилд һалтрси, цегәхи,
Шианс татад һарһв.
Уталгдси һаһан өөкнәс
Утлж, нег керчминь
«Қис, кие!» — гиж,
Қишго минсд хайш,

Гентки серл орсншн,
Герин үүд чөөжлчкэд,
Хойр-хурв дэжж
Ховдгар дарн, даруны,
Цаган айстан үрэшгонар,
Цаган цевр цааснд
Ца-цааһаснь һарлж
Тоолж, бэрлдэнэ тооца
Тодрхаһар бичхэр шиндв.
Дөөглсн метэр гентки
«Дөрви партизан» гиж,
Эврэн һарнь бичж,
Энүг икэр уурлузв.
Цаасн гөмтө мет
Царисн обер-лейтенант
Керчи алдад, бичсэн
Книзигэр татад хусв.
Эрст өлгэтэ бээсн,
Эндү төрүү һарһдго.
Гитлерин зургур эн
Гилс гиж хэлэж,
Гекж дэкиас эклв.
Дитрихин өгсн селвгэр
Диг-дигтэн уиж
Өцклдүрк бэрлдэнэ туск,
(Өвмж болм ухата,
Хурц, мерги, мектэ,
Худл уга, зугл,
Урмдж бичжэх Киорреи
Ухани немртэ, һардврта)
Цаараннь, даран дарадан,
Цаасна цаһан халх,
Зун партизанла нүүрлцж,
Зөргэн үзүлсн зургуд,
Келли ширэр ширдгдж,
Кеермжтөһөр ода дүүргв.

Бичсэн дотран умшж
Бийнь бийэн өврв.
Эмтнд үзмж болх
Эвртэ залуд тоолв,
Өндэс гиж босад
Өрчднь, даруд, гилвкүлж
Өлгх ачлһнас нурһнь
Өндртсн болж медгдэд,
Өөрнь эк-эцкнь,
Өнгтэ чирэтэ көркхн,
Цань уга ухата,
Цагнь ирхлэ олдх,
Сээхлэ ода угань,—
Санаһинь һундав, зуг:
«Германь бээсн хөөн —
Гем уга!»— гиж,
Санаһан цаарань гүүлгж,
Саатулж чеежэн аадрулж,
Дэки дэкиэс ухалж:
«Дэн кеду үкл,
Кеду му үзүлвчи,
Күнд күчр болвчи,
Кемр ашинь тоолхла —
Күмид лавта кергтэ.
Чиирг, бат, арһта,
Чидлтань дээнд диилнэ,
Арһ угаһинь — үкл
Аврлт угаһар түүнэ.
Бурхна шиидврт бас
Буру уга!» — гиж,
Му ухалл уга
Мусг инэж, Кнорре,
Эмд бээхдэн байрлж,
Эмтэхи санаһан утдулхар,
Хоострулж шилиг дэкиэс
Ховдгар ууһад оркхлань —

Дотр бийэснь халун
Дольган цусарнь тарад,
Делкэн бээдл герлтэ
Дегд сээхн болад:
«Жириһл йосндан сонь!
Жирлэсн өдрмүдин даранд
Жил хооранд, би,
Германя нег захд
Гертэн бээсн цагларн,
Тавн зун, минһн,
Жилд мана Европин
Жисэнэс ард хоцрсн
Тенсн зерлг хальмгин
Теегт ирхв гиж
Санжалу тиигтлэн? Акад!
Сананд оршгог, зуг
Күңкл Гитлерин ухаң
Күцж бээхд хүврүлнэ.
Эгл немшин үрн
Энд, эмтнө келэр.
Чирүлж ори-нутгуд
Чидлэн үзүлж дорацулсн
Чинһе хаана салтрмудт,
Нөөрт шидрдшго хаалһар,
Нойн болхар сансний?
Уга!» — гиж байрлад
Уульж нульмсан арчв.
«Болж! Болж!» — гиж,
Босад хоранар йовдшиж,
Ардаснь «зөөртэ» ирх
Адьютант яһемби болж,
Цаг хартан хэлэж
Царцад: «Уджана!» — гиж,
Зака эс күцэсиднь
Засхар түүг шинлв.
Харцһурсн кемлэ терзин

Хааһул хаадг адьютант
Эндр удсн учрас.
Эврэн хаахар шиндж,
(Эс гиж Кнорред
Энд-тендэс оньдин
Хэлэсн күүнэ нүдн
Харлгдж ээдг билэ.)
Нартап пистулап атхж
Назарап сагар нарв.
Адһсн бийнь цогц,
Агчмд, кинтид даарв.
Адьютант ирти седклэн
Аадрулхар эн, ода,
Хаалһднь харһсн балһсд,
Хальмг хотн селэдэс,
Мууһин мууг үзж
Муульта кевэр алгдсн
То уга евреймүдэс
Тонж авсн зөөрэн,
Нуувчинэр шуһуд малтсн
Нүкиэс һарһиж авад,
Алти кеерул, шүдл,
Альхи дээрэн тэвж,
Шамни герлд гилвкүлж,
Шилтж байрлад хэлэв.
Толһань өвдсн бийнь
Тоолж һээхкэ, — сонһар,
Негт нарт орчли
Негжвчн дэжж олдһиго
Эм эдлсн мет
Эдгж уурдг билэ.
Совсн нүдтэ сник
Солн мет артрж,
Мелмдээд, толяри наадад,
Меврүлж зүрк автна.
Агчмд Кнорре нүдэн

Аньж, тус өмнөн,
Чигкнднь эн сийк
Чичрж асси күүкнэ
Чиндр, цаһан, көркхн,
Чирэ үзж маасхлэж,
Көндөхөр седхлэ — хоосн
Көндэ аһар харһна.
Буди өнгтэ чолута .
Буһу һээхж, бас
Түүг зүүси жөөли
Түнтгин бул мет,
Баһлцг өмнөн үзж
Базһкар бэрн гихлэ —
Саак хоосн аһар
Сарвлэсн хурһднь бэрнэ.
Яси дотриь үнртсн
Ярзасн алтн шүдд,
Яһдг-кегдг болвчи,
Ял уга зөөрт
Тоолж, көндөл уга,
Толһаннь экид товчһна.
Зуг, ял уга
Зөөр гидг болвчи,
Гентки өмишь, герлтэ
Гер дотр эздүднь,
Альдае прень медгэлго,
Аһарт дүрэрн торлэһна.
Хоосн ки гиж,
Хоорап тедниг көөж,
Эи хамг олсан
Эцкөлж дотран, Киорре,
Кедү күриэ гиж,
Кириж медхэр таана.
Зуг, урднь ним
Зөөр эс бэрсн

Эн, эврэннь эсвдэн,
Эндүрэд оркхасн саглна.
Альхнд бүклдэн багтм
Атхм алтн, совсар,
Арһинь олж олзлхла,
Адгтан... насни туршарт
Дуту дунд уга
Дүүрн дүрклсн жирһлэр
Дурарн бээж болхиг
Байсж дотран тоолад
Бахтиж эн инэв.
Дуршж һартк зөөрүрн
Дегд урмдж хэлэхлэрн,
Терзин хааһул арһул
Татгдж һаза заагрсиг,
Оһтр бууһар өрчэрнь
Орад зүркнднь тусдгар
Төвлсиг,— оньһсн уга.
Тоолвринь, «чис» гисн,
Өшэни халун сумн
Өрчэрнь орад таслв.
Альхндан зөөрэн, Кнорре,
Атхж гедргэн тусв.

6.

Гүрмтэ зэнг соцсн,
Һундл өгсн герүр
Гүүхэри доктор Дитрих,
Өөрэн офицермүд дахулж,
Өөрдэд ирж йовад,
Негт серл орснши,
Ноха дуудултха гив,
Төдглэтэ үүд һазаһас
Түлкэд чидлэр секж,

Герлтэ хора дотр,
Наран өрчдэн шахж,
Гедргэн уусн Кноррег
Үзж, махлаһан авч,
Үүмж эн зогсв.
Толһанан зээлж уйджаһад,
Тотхж, өкэс гиж,
Хумха, дунд хурһна
Хоорнд гилвксн юм
Үзн, эс үзсэр,
Үкс хэрү өндөж,
Өөрнь зогссн улсур:
«Өтрлж һаза һарч,
Гериг, нэрэр, төгэлн,
Герлтхж шинжлэд хэлэти.
Хорти... саглж тадн
Хошадар йовтн»,— болв.
Харһу герлтхк панр
Хавтхасн һарһж, пистулан
Атхж, сагар кердг
Алхж һазаран һарцхав.
Дитрих һанцхарн үлдн
Дэкиэс дорагшан өкөж
Атхата, үксн Кноррен,
Альх секхэр седв.
Зуг, булалджах мет,
Зууһурж көшсн нудрм
Заагрулж альхан

делгжэхш.

Уурлж Дитрих зуурлдж
Урмдж чиллэн һарһкла,
Өврж Кнорре күгдлэд
Өндэс гиж Дитрихд
Өрөсн нүдэри чирмж
Өөлсөн медүлсн болв.

Үүмж сүрдвчн, жилв
Үлү чидлтэ болад,
Цаг бачм учрар,
Ца-нааһинь тооллго,
Хурһдынь Дитрих тачкнулж
Хуһлад альхинь делгж,
Атхата сувс, алт
Адһж хавтхдан дүрв.
Дитрихин хулха мел
Дигтән орсн хөөн,
Нартан цаас бәрж
Назаһас салдс орв:
«Үүдн хоорнд кевтсннь
Үзж өргв», — гивв.
«Болжана», — гиж зерг
Болһаж дөрвлжн цаас
Өкәс гиж умшн
Өмсн тоосн болв.
«Үксн Кноррег биш,
Умшач, мацһдурк бийән
Өмнән ода үзжәнәч.
«Өшәч» — гиж һаран
Тәвж үлдәсн партизана
Тодрха бичг далдлв.
«Мацһдурк бийән... бийән...
Мавачас — гетәч...» — гиж,
Дун угаһар Дитрих
Дотран эәмж санв.
«Үнидән энд, гижгд,
Үкл альдас һархинь —
Девсн дор күләжәнү,
Дер дорчи бәәнү,
Кезә, кеп, яһж
Кениг алхинь медгдхш.
Өдр болһн гилтә

Өцгэр төрүц давхш,
Эндр — эн, маңдур
Энлхнь кемби?» — гиж,
Һазрт бийэрнь тонулсн
Гедргэн кевтх күр
Хэлэж, һашута ухаһан
Хээлж Дитрих гүүлгв.
Германьд гертэн үлдсн
Гергн, күүкднь сангдв.
Болв, цугас бийнь
Бийдэн харм болв.
Хойр нүднэснь нульмсн
Халхарнь хоожад дусв.
Орж ирсн цергчир
Ормдан хоорж зогсв.
Нүднэсн, күчэр болвчн,
Нульмс һарһхар шахв.
Хагсу нульмсан арчхар
Хавтхасн альчур һарһв.
Нүднәннь булгар зервк
Наадксиннь дүр хэлэж,
Диилвр бэрсн бээдлтәһәр,
Дитрих дотран деерлкж:
«Кемр маңдур би
Кетрэд одсн цаглам
Кентн талнас түрүлкж,
Хусригар уульж, зовж,
Хавтхим, герим иегжиэт?
Бээрндм орад суучкад,
Байран эрә дарж,
Үкәр деерм, кентн,
Үгән үйдж келнэт?
Күлэжәнт?» — гиж санад,
Күлыж төгәлц харв.
Күн болһна чирә,

Шинжлсэн чимк нуулго,
Шилтж нүдэрн идв.
Дотран үлү үзж
Дурго болсан нууж,
Деегүрнь нүл угаһар,
Күн болһн бийән
Күчтә цецнд тоолж,
Итклд орхар цугтан
Иләр ода зуһуджахшнь,
Мацһдур үкх темдг
Мацһаднь заяч тэвчкениг
Медлго, һээр, бийән
Мөцкд эндр тоолж,
Мөлкж, көл долаж,
Меклж, хулхалж, өшөрж.
Модьрунар, чидл татуһан,
Монкж доран дарж,
Неснь уульсн цагла
Наадкнь байрлж шәж,
Шуугата жирһлһн базрас
Шулудж шимтә хамгшнь,
Арһта болхла өцгәр,
Атхж чикх эдшиг
Харж, нгзарлж, Дитрихд
Хах дурнь күрв.
Го дөрк, кемр
Гос энүнд өгхшнь,
Ёор-бор угаһар,
Ях гилго, тавлж,
Харһенаншь, захас авад,
Хурц утхшн прәр,
Жөөлн, бүлэки, әмтәхи
Жилвтә нәри судита,
Ховдг цаһан мөөрстә,
Хоолынь ээлтж прәд,

Цальгрєн цусинь дусалго,
Цадтлан сорад шимх,
Цацнаж цөөлдүүлєн дуран,
Йосєн угадан хүндж,
Ядхдан, бийєн хацнаж,
Чинхлэсєн, сөөмєрхєн эднэ
Чирэднє чирдж нульмх
Чидлтэ халв дуран,
Эрэ дотран бэрж
Эмсхж Дитрих зөгєв.
Эшүнд сана зовхнє
Энд уга болв.
Бээсєн болхла — утх
Бэрүүлж, наадкєлэ эдл
Бийшинь хоол зааж:
«Бєрк дуран тєвчж,
Байрл», — гих билэ.
Төгэлц зөгсєн улє
Тотхж көшєн Дитрихин
Бөөдлннє үзж цунар:
«Баахи обєр-лейтенантын
Үклд дєгд зовж
Үүмж холан цокжана-
Мєєкэ зүрктэ, цугтад
Мєл харлсєн эцкшц,
Килмжєн өгх саната,
Көөрк». — гиж санв.

О, күүнэ ухан!
Ола цагт бөөдг,
Атомни чидл назаран
Алдрдг аршинь таслєн
Хөрһлжн зузан эрсэс
Хол батар чамаг
Налвин нимги яєн

Назадас хааж далдлна!
Герин өөр, төгэлнд
Герлтхж шинжлсн улс
Хоосн, дэрин үнртэ,
Хагдсн гильз олв.
Ноха мөр авад
Невчкн зуур йовж,
Олна хаалд күрэд
Ормдан үнрчлэд зогсжаһад,
Арһнь чилэд, хэрү
Ардагшан чирж, дарунь
Гемән медсн мет
Һудыж сүүлән хавчв.
Бүрисн нүдәр хора
Бүрткж эргнд хэлэчкэд,
Дун угаһар гертэс
Дитрих һазаран һарв.
Бэргдсн партизанар

дамжад,

Бээри улс олзлад,
Кноррег алсн андиур
Күргх шинжүрин эклц
Һартан авсн хөөн,
«Һазр дорас чигн,
Бичг бичсн күүг
Би олхв!» — гиж,
Адьютантан өмнөн бэрж,
Аралдж герүри адһв.

7.

Ухан-сегән уга,
Улан түүрмд кевтх,
Бэргдж Элстүр ирсн

Баһ наста партизан,
Кенә кенинь медхәр,
Керглж Хожһра Манжиг
Доктор Дитрих бийүри
Дуудулж кабинетдән күләв.
Теегин малчир дундас
Түрүн ачлһнд күрсн
Эцкиннь нер олэлж
Элстд зөвәр ик
Үүл даажасн Манж,
Үүмәтә дән ирж,
Үг биш, керг
Цаг нексн кемлә,
Цергт олһла мордж,
Шаргад ирсн хортила
Шахлдад түрүн нүүрцхлә,--
Шалвртан алдж эһһәд,
Һаран өргж орад,
Һарлцсн һазран урвта.
Урд ол таньдгарн
Урвач хортид таасгдла.
Гүүхәри гилтә ирж,
Гүжрсн бәәдлән үзүлж,
Һаран цохурн өргж,
Һоорад ормдан зөгсж:
«Хайль Гитлер!» — гиж,
Хәәкрж зака күләв.
Даалһвран ави, эн,
Дарунь түүрмүр гүүвв.
Үүднә нүкәр шаһаж,
Үзгдсн күш, ода,
Үксн әмднә медгдлго,
Тәәлүлж камерүр орж,
Тагчг болһаж хәләжәһәд,
Таһн, хаһрад инәж,

Төкмөн ташж байрлв.
Элстд ирхлэри Бадминд
Элгсж зогсдг һанцхи
Профессор Пашков өмсдг
Плащинь, салврха бийнь,
Дөрвлжи хар эрэтэ
Дотрарнь Манж таньв.
Хэрүдтэи, сээнд үзгдхэр,
Хажиж герүрн орад,
«Улан баһчудын» шидэнэс,
Удан хээлго, дарунь,
Хурһндан нульмж адһад
Халхсень эргүлж хэләһэд,
«Төрскән харсий!» — гисн
Тодлгдсн шүлг олж,
(бийнь түүнэ тускар
Буульж магтж бичлэ)
Шуулад хавтхдан дүрн
Шулуудж Дитрихүр гүүвв.
Бээсэн, медсэн шавхж,
Барсн Бадмин тускар
Соньссн Дитрихд һарһиж
Сөөлцкәвр дууһари Манж,
Кесгинь деернь немж
Келж, чирәһинь хэләв.
«Таасгдву, угай?» — гиж
Тагчгар дотран сана.
«Дәкәд, тодрхаһар» — гиж.
Доктор үлм гүжрүлхлә,
Байрлж: «Комсомольск
билет

Би түүнд бэрүлләв!
Үни!» — гиж келчкәд
Үлүчкв болж эәвв.
Һанцхари үлдж Дитрих

Нартнь орсн зэнгс
Шүүж, хойр өдр,
Шалһж, Бадмин дүр,
Зэнгсиг энг-энгэрни
Залһж ухандан босхар
Зүткв-зүткв — болжахш.
Бэрлдэнд орсн салдсмуд
Бадмиг шуд йосн
Баатр кеж зурцхав.
Хожһра Манжин үгэр
Хэлэж цугинь диглхлэ —
Эцкэсн кэлтэ Советд
Эн дегд дуршж
Бэрлдэни һалд баатр
Болх йосн уга.
Эврәннь кирцәһәр тоолж
Эндүржәхән Дитрих медхш.
Болв Манжин үг
Болһаж сонсж, Бадмар
Эврәһән эс кевчи,
Экинь эргүлж, жөөләр,
Эклж күүндхәр шиндж,
Түүрмүр эмч йовулж,
Түрүн өдрт хотын
Сээнәс күргж асрж,
Савц, альчур өгч,
Догшрлго бэртхә гиж,
Дорһур зака өглә.
Нартан пистул бәрсн
Нүрвн салдс Бадмиг
Дундан авч сагар
Дитрихин кабинетд орулв.
«Нартн!» — гиж тедид
Наран доктор зацһв.
Харһлт дотран күләсн

Хойр хорти нүүрцж,
Ноолдх бөкир мет,
Нег-негэн шинжлв.
Хурачкен стол деер,
Хальмг газетин өөр,
Бички махсч аңш
Бел кечкен «парабел»,
Хот сурсн мет
Харлж гилвкэд кевтнэ.
«Не, мент!» — болж,
Негт эвци гижэхши,
Хуригар инэсн Дитрихд
Хэрү уга. Тагчг.
«Нерэн келтн», — гисн
Неквр Дитрих тэвб.
Толһанан зээлж, Бадм,
Тагчг ормдан суувь.
«Тана нер-усити,
Таньл-үзлити цугтнь
Би меддв. Итктн.
Болв... Бийэсти соцснав...
Күлэнэжэв», — гиж

мөшкөн

Күлцигү бээдл нарһв.
Хэрү уга. Дитрих .
Халж догшрл уга:
«Таньлдх кеммди прв.
Та соцснчи болхт,
Би — доктор Дитрихв.
Берлинд номин халхар
Дээнэ өми көдлжэлэв.
Дэн! Дэн! Намхидан,
Гер-бүлтэһэн хамдан
Гертэн суух улс,
Мини наснла эдл,

Медэтэн бийнь, тана
Эжго теэгт ирэд
Энд үкл үзнэвди.
Эврөннь тускар келв,
Эклти та..» — гиж,
Эвлси дуулар сурв.
Зуг урдкарн урлан
Зуусн партизан тагчг.
«Не, тинм болхла
Намаг болнаж соцстн.
Танас нанд юмн
Төрүү керго. Үлгүрлхд:
Барсин Бадм эсийт?
Барт тана шүлг
Бас умшлав. Билгтэт.
«Төрскэн харсий» — гисн
Тана шүлг дор,
Баснга Баатр биш,
Байрон, Шиллер, итктн,
Гетен бийнь, ичлго,
Наран тэвх билэ».
Бэрчкесн бөөдлтөнэр Бадмин
Барлата шүлг авч,
Хулхачиг хулхалси юмтань
Халунднь илдкчкесн мет,
«Улан байчудта» маасхлэж
Уралан ишкж өөрдв.
Хэлэлнжэнэд инэнэд
Хэрү ормури күри,
Хар, гилвкесн пистолет
Хайсн газетэр даргдснг,
Бадмин нүди даслтар
Бэрж айстан товчлв.
Зуг урдкарн эн
Зууньрж тагчг суувв.

Хавтх дүүрц мөнгөнэ
Хармил уга үүрмгийн
Көсрө нарһсидан һундшго
Күүнэ бээдлтәһәр мөшкәч,
Тагчг суусн Бадмиг
Төрт эс авсар:
«Цааранһь сонса бээти.
Цаһан саһата профессоран
Белг өгсн плащ...
Болжний?» — гиж Дитрих
Босад тачкиж инэв.
Өмэрән-хооран Бадмур
Өөрдж өкөж, хэлэн,
«Цаг бээнэ» гисцшәр,
Цогнан тивилһиж йовднин.
Үһинь келхлэ, Бадм,
Үүмж дотран өврв.
Дамшлтга доктор өврениь
Дарунь бәрж тодлв.
«Экжэнэ... чамас болхинь
Эврәһәри келәв», — гиж
Саһсн саһаһан бултулж,
Саакарн, ус балһснши,
Суусн Бадмур хэләж:
«Бийнь Эәдрхид залрчкад,
Баһчуд мекләд алжах
Сән-Зүрктин тускар
Салвчхар таниг бээхинв.
Болв, терти, иткти.
Бирдәс даву бирд!
Эврән цаас орулад
Эцкити хаһулад алчкад,
Көвүһәрнь бийән
харсулснас
Күчр мек бээхий?

Баһ насн! Гени насн!
Байр! Дурн! Дэн,
Хэлэц таалси күүрг
Хрусталь мет, дург...
Хэлэлти! Немш дундчи,
Хальмг эн сээхлэ
Афродитин пер лавта
Авх бээспь ил!
Алгдв, көөрк, алгдв!
Тана эцкр иньг
Тамарин зург», — гиж,
Һундл төрсн бээдлтөнөр
Һуршиж Дитрих панкас,
Алгдси Тамарин зург
Авад, Бадмин чирәнүр,
Мацна, нүди, амна,
Махмуд болһна сольл,
Шшижлж, яһдиж гиж,
Шилтж, алдшгоһар харв.
Зовси зовлигинь үзж
Зүркинь байрлж билтв.
Эки түрүн Дитрихин
Эгзисен дууһар келси
Үгиг Бадм төрүц
Учртаи авси уга.
Болв, перинь келэд,
Бас цаараннь.. плащ...
Зөңг угаһар бүлэси
Заагрж хольжси эцк...
Салһж йилһж келси
Сән-Зүркини пери...
Альдас Дитрих медсми?
Аш сүүлднй... Тамара!..
Бадмин толһа эргж
Батлж стуласи бэрж,

Үг алдхаси ээж,
Үүмж ормдан суув.
Эшүнэ келси тоотыг
Эс иткдг арh...
Арһулд... бийән бәр!
Алдад авгдад одвзгоч!
Элст эс меддгас
Эн ю келв?
Сән-Зүрктин туск
Санад нарһси худлый?
Сән-Зүркт... түүнэ
Нери энд кенэс...
Не, медгдвэ... медгдвэ...
Урд намаг таньдг
Урвачин кедлмш болвзго?
«Болһа!» — гиж дотран
Бадм бийдән закв.
Зуг, үзүлси Тамарин
Зург уха авлж,
Харцһу сөөһәр күн
Хар дарснас серж,
Агчм хооранд бийичи
Али гижэси ээмшг
Зүүди бээсинь медсиэс
Зүрки төвкндг мет,
Серүһәр ода Бадм
Серхәр седв. Болв.
Бээхни бэрәнэс дальтрдг
Бээрн уга зокал
«Батрх кергтэ», — гиж,
Бадмд дэжнэс закв.
«Батрх? Батрад яахв?
Андн болси фашистэс
Авр күлэхв? Сурхв?
Аль ода деерән,

Арһта бээсидэн дэврэд...
Дэврэд?... эрлн, болж..
Дээвлж йовдг бээж,
Күүнэ цус шимж,
Күрдэж тешкэсн офицерлә
Денцнэв гисн —көсрә,
Дими ухан», — гиж,
Дун угаһар партизан
Дотран гүвдлдж санна.
Хэврһнн зовли үзхлэри
Хөвтөһөн медж байрлдж
Дитрих бахтж тагчг:
«Дигтэн оржана!» — гиж,
Өшәтнэ улан зүрк
Өрчәрнь орад хайлх
Суми мет чидлгә.
Сүүлд үлдәсн арһан
Олзлх кем мел
Ода ирикснд тоолж:
«Үг алдвзгов гиж,
Үндән бийәсн әәсн,
Бийәсн әәсн баатр,
Бадм, соцети цааранһь,
Эргидк әмтнәс биш,
Эврән бийәсн әәлгинг
Буульмжта кевәр дасхсн.
Большевикүдин худл, та,
Бал наснасн шинцәсн
Комсомолец күн болад,
Кетрәд өдвчи нсрән
Будшгов гиж санжанат.
Болв нег илв
Би үзүлсв»,— гиж
Босад Бадмур хәләж,
Метклдәд наадсн көзрт

Мөрнө гүүжэх күүшиц,
Нартк көзрэс нань
Назр деер бөөхийг
Мартен мет, ода,
Маш ик алдг
Кежэхэн медлго Дитрих
Кабинетэси адһж нарв.
Төрүц дун уга
Тагчг суудг болвчи,
Нүднэси фашист-мөнхкэчи
Негчи көндрлт алдлго
Нег мөчлөсн Бадм,
Ним йовдл учрхд
Нцх биш, нам
Иткшиго билэ... болв
«Дашрун ним йовдл
Дэжж иршго!» — гиж,
Бички махсч ацши
Бел кечкесн «парабел»
Газет дорас сөнглж
Нартап ави шулуудж
Хавгхдан шурһулж дүри
Хэрү стулдап суувв.
Дарунь орж ирэд
Дитрих орман эзлв.
Негхи минутийн зуур
Ноолдх хойрин арһ
Сольгдесинь эн медлго
Саак кевэри маасхлэж:
«Комсомольск билет бэрүдесн
Командиртәнән мендлти», ---
гиж,
Үүд заалһилань, --- тендэс,
Үкс-үкс алхж
Шин офицерин хувцта,

Шухтисн боокс носта,
Хожһра Манж хоорж:
«Хайль Гитлер!» — гивв.
Агчмд биш, агчминн
Арвна нег хувд,
Алдр Ленинэ зургта
Ачлһнаас ик ачлһ
Андһар авч бэрүлсн,
Тникдк Хожһра Манж
Тодлврнн тольд үэгдв.
Тодрха зэцгс Дитрихд
То угаһар өгсн
Урвачиг үзэд Бадм
Уурлх биш... байрлв.
Хавтхасн пистолет сөцглж
Хойр хортнуур төвлж:
«Хальмгин нер һутасн,
Хожһра Манж, сонс!
Һөөд һарсн чини
Һар күрсн комсомольск
Билетэн, чини цусар,
Би цеврлиэв!» — гиж,
Хаһад ормднь уһааж,
Хамхл болсн Дитрихд
Хойрдгч суминь орулв.
Хая биш эндэс
Халһна э сонсдг
Үүднэ цаадк цергчир
Үүмж-хээмжэхмин уга
Амһасн цус һоожулж
Алс туссн Манжур,
Деврж килцинь күцсн
Дитрихүр хэлэж, Бадм,
«Нег сумнь — бийдм
Наадкесднь — эзн олдх!

Уралан», — гиж үүднүр
Өөрдж йовхлань дигтэ
Өмнэснь уктж орсн
Офицер, Бадмин халшас,
Ормдан гедргән унж
Нурһари үүд татж,
Немшмүдт юн болжахинь
Нүдинь секж үзүль
Навшун нөгнь үүдэр
Гранат дотаран шивь.
Баатрари туужд орсн
Барсин Бадм бөкв.

* * *

Алдр Төрскнэнь аһуд,
Ахир, дүүриниь даранд,
Менд Хальмг таңһичинь
Мандлгси хотл балһси
Элст дунд бээх
Эргин ташүдк бумб,
Жинлин эргид амти
Жингтэ сээхи канһисн
Цецгэсэр гүрж белдсн,
Цевр седклэс үүдсн,
Титме тэвж кеерүлж
Төвчсн седклэн үзүлнэ.
Мөцк төвкнүн нөөрәри
Маанрас салж уһтсн,
Иргин хөвин төлэ
Ицж насан тәксн,
Үкл уга жирһлин
Үлмэд зөргәри орсн
Баатрмүд дунд, теңд,

Барснн Бадм кевтнэ.
Өөгүрнн давсн улс
Өкэж теднн сөгднэ.

1957-74 ж.

Ь А Р Г

Шүлгүд	
Һучи жилин цааһас	6
Эв-товкнү йорэжөнөн	11
Менд болтха	15
«Уняртси теегтән дуршж...»	18
«Мартын чилгчлә, гентки...»	18
Урд өдгә, иргч...	19
«Тосхлүд нер туурси...»	20
«Тег минн, урд, зэңгәр...»	20
«Җилвтүлж, ховтә кех...»	21
«Алдр далан ковәд...»	21
«Эн-насидаи маанрт...»	22
«Ах-дүүһнн седкләр...»	23
«Хойр минн үүрм...»	23
«Кемр минн эврәнм...»	24
«Деедсәс зовшәл сурлго...»	24
«Харһиҗахд сана зовж...»	25
Повдһнн залһлдан	25
Поэм	
Барсин Бадм	30

Кугультинов Давид Никитич

БАРСИН БАДМ

Стихи и поэма на калмыцком языке

Редактор А. М. Кукаев

Художественное оформление и редактирование

В. П. Бессонова

Технический редактор В. Б-У. Арбаева

Корректоры В. Г. Бембинова, Т. О. Алубкаева.

Сдано в набор 22/1-75 г. Подписано к печати
9/V-75 г. Услов. печ. л. 4,1. Учен.-изд. лист. 4,8.
Бумага типогр. № 1. Формат 70X90¹/₃₂. Тираж
1000 экз. Заказ 694. Цена 63 коп. К-00220.

Калмыцкое книжное издательство, 1975.
г. Элиста, Революционная, 8.

Республиканская типография Управления по делам
издательств, полиграфии и книжной торговли Со-
вета Министров Калмыцкой АССР, г. Элиста,
ул. Ленина, 245.

Кугультинов Д. Н.

К886

Барсин Бадм.

Калмыцкое книжное издательство, 1975

В новую книгу известного калмыцкого поэта Давида Кугультинова вошли стихи и поэма, написанные в последние годы. В поэме рассказывается о подвиге советского партизана Бадмы во время Великой Отечественной войны на территории Калмыкии.

В своих стихах Д. Кугультинов философски осмысляет проблемы современной жизни, говорит о новой благородной миссии поэта-гражданина, выразителя дум и чаяний народа.

К $\frac{0743-009}{M126(03)-75}$ 29—75

С (Калм) 2

Цена 63 коп.

Хальмг дегтр харнач
Элст 1975